

”Kato. Hulluna puolukoita.”

Kato vuorovaikutuksen resurssina luontoilussa

PAULIINA SIITONEN, MIRKA RAUNIOMAA JA TIINA KEISANEN

1 Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelemme kielellistä ilmausta *kato* luontoilutoiminnan resurssina.¹ Tutkimusmenetelmämme on keskusteluanalyysi (esim. Schegloff 2007; Stevanovic & Lindholm toim. 2016), ja lähtökohtanamme on näkemys, että ihmisten toiminta on perustavanlaatuisesti multimodaalista (ks. Mondada 2014b). Toisin sanoen ihmiset hyödyntävät erilaisia resursseja, kuten kieltä, kehoa ja liikettä, kun he muotoilevat olemukseltaan monisyisiä ja kokonaisvaltaisia toimintoja (”complex multimodal Gestalt”, mas. 139) ja toisaalta tulkitsevat toisten toimintoja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Levinson 2013; ks. myös Haddington & Kääntä toim. 2011; Streeck, Goodwin & LeBaron toim. 2011). Tutkimusaineistona käytämme videoita luontoilutilanteita. Luontoilu eli ihmisten toiminta luontoympäristöissä on otollista tutkimusaineistoa vuorovaikutuksen ja sen multimodaalisuuden analysoinnin kannalta, koska siinä osallistujat liikkuvat paikasta toiseen ja toisaalta paikallaan ollessaankin hyödyntävät kehoaan monin tavoin, esimerkiksi poimivat käsin marjoja. Toiminnan luonne näkyy väistämättä vuorovaikutuksen rakentumisessa, ja analyysimme nojaa siihen, että mikään vuorovaikutuksen resurssi ei ole oletusarvoisesti ensisijainen vaan osallistujat tuottavat sosiaalisia toimintoja yhdistämällä erilaisia resursseja. Se, mitkä resurssit osoittautuvat lopulta merkityksellisiksi yksittäisen toiminnon rakentumisessa, paljastuu analysoimalla sitä kontekstia, jossa toiminto tuotetaan (Mondada 2014b).

Artikkelissa selvitämme, minkälaisia vuorovaikutustehtäviä *kato*-vuoroilla on luontoilutilanteissa ja miten osallistujat hyödyntävät meneillään olevaa toimintaa ja

1. Artikkelin sai alkunsa Pauliina Siitosen keräämästä direktiivikokoelmasta (ks. lukua 3), josta löytyi yllättävän paljon sellaisia direktiivejä, joissa hyödynnetään sanaa *kato*. Kirjoittajat ovat analysoineet *kato*-vuoroja ja kirjoittaneet artikkelin yhdessä. Kiitämme Virittäjän anonyymejä arvioijia huolellisesta paneutumisesta käsikirjoitukseemme sekä arvokkaista kommentteista, jotka auttoivat meitä käsikirjoituksen muokkauksessa. Kiitämme myös Leena Kuurea ja muita COACT-tutkimusyhteisön jäseniä aineiston tarkastelusta ja käsikirjoituksen kommentoinnista. Työtämme edistivät lisäksi konferenssiosallistujien kysymykset ja kommentit, joita pohdimme *kato*-vuoroja käsittelevien esitelmien yhteydessä Keskusteluntutkimuksen päivillä 2018 Oulussa ja ICCA-konferenssissa 2018 Loughboroughissa. Tutkimus on tehty Suomen Akatemian rahoittamassa hankkeessa *Sosiaalinen toimintaluontoympäristöissä: liike, vuorovaikutus ja toimintakäytänteiden haltuunotto* (HANS - Human Activity in Natural Settings, päätösnumero 285393).

sen eri resursseja tuottaessaan ja tulkittessaan näitä vuoroja. Tutkimuksemme kohde *kato* on morfologiselta muodoltaan aistihavaintoverbin *katsoa* puhekielinen yksikön 2. persoonan imperatiivi, mutta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sitä ei aina käytetä käskynä, kehoituksena tai pyyntönä katsoa jotain. Esimerkkien avulla osoitamme, että aineistomme *kato*-vuorot toimivat neljässä eri tehtävässä: ne 1) ohjaavat katsomaan jotain objektia, 2) ohjaavat tekemään jotain meneillään olevan toiminnan kannalta relevanttia, 3) toimivat päivittelynä tai 4) kohdistavat huomion ja selittävät. Näistä tehtävistä ensimmäistä ja viimeistä on analysoitu jo aiemmin aidoissa vuorovaikutustilanteissa lähinnä kieliopillistumisen näkökulmasta. Tarkemmin sanottuna tehtävien 1 ja 4 välillä on nähty jatkumo, jonka toisessa päässä puhuja ohjaa vastaanottajaa katsomaan jotain käyttäen *kato*-imperatiivia ja toisessa päässä kohdistaa vastaanottajan huomion jäljessä tulevaan selitykseen eli käyttää sanaa *kato* selittävänä lausumapartikkelina (Hakulinen & Seppänen 1992; ks. myös Raevaara 2011: 560 alaviite 5). Valtaosa aineistomme *kato*-vuoroista toimii direktiiveinä (tehtävät 1–2) tai liittyy direktiiviin tilanteisiin (tehtävä 4), eli niillä puhuja ohjaa – käsklee, kehottaa, pyytää tai neuvoo – vastaanottajaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla (ks. esim. Rouhikoski 2015; VISK § 1645). Siksi direktiivisten *kato*-vuorojen tarkastelu korostuu myös tässä artikkelissa. Tutkimuksessa analysoimme, miten erilaiset *kato*-vuorot eroavat toisistaan eli miten meneillään oleva toiminta ja osallistujien käyttämät multimodaaliset resurssit ilmentävät sitä, milloin puhuja ohjaa vastaanottajaa joko katsomaan kohdetta tai tekemään jotain muuta ja milloin kyseessä ei ole direktiivinen toiminto, vaan puhuja käyttää *kato*-partikkelia päivittelyn keinona tai selittävänä lausumapartikkelina.

Artikkelimme rakentuu seuraavasti: Luvussa 2 esitämme aiempia havaintoja aistihavaintoverbien käytöstä sosiaalisen vuorovaikutuksen resurssina. Luvussa 3 esittelemme tutkimuksemme aineiston ja vertaamme *kato*-tapausten määrää ja jakautumista eri tehtäviin aikaisemman tutkimuksen vastaaviin tietoihin (Hakulinen & Seppänen 1992). Luvussa 4 esittelemme tarkemmin *kato*-vuorojen eri tehtäviä. Aloitamme analysoimalla aineistomme frekventeimpiä *kato*-vuoroja eli vuoroja, jotka toimivat direktiiveinä ja joissa *kato* on imperatiiviverbi: alaluvussa 4.1 tarkastelemme *kato*-vuoroja, joilla ohjataan vastaanottajaa katsomaan, ja alaluvussa 4.2 *kato*-vuoroja, joilla ohjataan vastaanottajaa tekemään jotain muuta. Sen jälkeen siirrymme analysoimaan *kato*-vuoroja, joissa *kato* ei toimi verbinä vaan se on partikkelistunut joko päivittelyn keinoksi (alaluku 4.3) tai huomion kohdistavaksi ja selittäväksi lausumapartikkeliksi (alaluku 4.4). Samassa yhteydessä teemme myös rajanvetoa partikkelistuneiden ja imperatiivisten *kato*-muotojen välillä. Artikkelin loppuksi luvussa 5 kokoamme yhteen havaintomme siitä, miten osallistajat hyödyntävät *kato*-vuorojen yhteydessä erilaisia mutta toisiinsa liittyviä vuorovaikutuksen resursseja.

2 Aistihavaintoverbeistä sosiaalisen vuorovaikutuksen resurssina

Aistihavaintoverbit kuvaavat sitä, miten elolliset oliot havaitsevat aistein ympäröivää maailmaa. Havaintaja on tyypillisesti ihminen (*tyttö maistoi mustikoita*). Havaittava taas voi olla konkreettinen asia (*katsoin muurahaispesää; kuulin linnunlaulua; tun-*

sin hytтыsenpiston) tai abstrakti asia, jolloin havaitsemiseen yhdistyy jokin mentaalinen prosessi, esimerkiksi päättely (*näin, että marjat oli jo poimittu*). Suomen kielien perusaistihavaintoverbit muodostavat kolmijakoisen järjestelmän siten, että näkö-, kuulo-, haju-, maku- ja tuntoaistimusta voidaan ilmaista 1) intransitiiviverbillä (*näkyä, kuulua, haista, maistua, tuntua*), 2) epäagentiivisella transitiiviverbillä (*nähdä, kuulla, haistaa, maistaa, tuntea*) ja 3) agenttiivisellä transitiiviverbillä (*katsoa, kuunnella, haistella, maistella, tunnustella*). (Ks. Huumo 2006: 72, 74–75.) Toisaalta aistihavaintoverbit voidaan luokitella sen mukaan, ilmaistaanko niillä aistimiskykyä (*kuulla tai nähdä hyvin*), itse havaintoa (*kuulla tai nähdä jotain*) vai toimintaa (*kuunnella tai katsoa jotain*) (Pajunen 2001: 320). Tarkastelumme kohteena oleva *katsoa*-aistihavaintoverbi kuuluu agenttiivisten transitiiviverbien ryhmään, eli kirjaimellisimmassa merkityksessään se ilmaisee tahdonalaista toimintaa, jossa havaitsija kohdistaa silmänsä tiettyyn kohteeseen näköaistimusta varten.

Monissa kielissä aistihavaintoverbien jotkin muodot ovat kehittyneet puhuttua vuorovaikutusta jäsentäviksi elementeiksi. Ne eivät siis välttämättä toimi enää verbeinä vaan ovat partikkelistuneet osoittamaan, miten niitä edeltävä tai seuraava ilmaus liittyy meneillään olevaan puheeseen (ks. esim. Hakulinen & Seppänen 1992; Kendrick 2019). Tällaisia ovat esimerkiksi kuuloaistimusta ilmaisevat suomen *kuule*, viron *kule* ja ruotsin *hördu*. Huolimatta siitä, että *kuule*, *kule* ja *hördu* ovat toisiinsa nähden osittain eri vaiheissa kehityksessä verbistä partikkeliksi, ne kaikki toimivat huomionkohdistimina ja tekevät tietyt kohdat vuorovaikutuksessa jollain lailla korosteisiksi (Hakulinen, Keevallik Eriksson & Lindström 2003). Selvästi partikkelistunut on suomen *kuule*: se on morfologiselta muodoltaan vakiintunut, se voi muodostaa vuoron yksin tai olla osa pitempää vuoroa, ja se voi esiintyä eri sekventiaalisissa asemissa vuorovaikutuksessa eli yhtäältä vierusparin etu- tai jälkijäsenessä ja toisaalta vuoron alussa, subjektin tai finiittiverbin jäljessä tai vuoron lopussa. Ensisijaisesti *kuule* jäsentää vuorovaikutusta siten, että se projisoi tulevaksi jotain, mikä on ainakin jossain määrin odotuksen-vastaista tai preferoimatonta. (Mas. 207; VISK § 858, 1029.)

Näköaistimusta ilmaisevat verbit ovat usein kehittyneet merkitsemään abstraktia mentaalista toimintaa, erityisesti tietämistä ja ymmärtämistä (esim. Sweetser 1990: 33). Tästä hyvä esimerkki on viron *vaatama*-verbin imperatiivimuoto *vaata* 'katso' (Keevallik 2003). Predikaattiverbinä *vaata* voi ohjata vastaanottajaa paitsi katsomaan jokin myös kohdistamaan huomion johonkin abstraktiin, esimerkiksi jaettuun tietoon. Toisaalta *vaata* voi toimia myös keinona asettua eri linjaan aiemman puhujan toiminnon kanssa, jolloin se osoittaa erimielisyyttä ja projisoi tulevaa selitystä.² (Mts. 203–204, 207, 214.) Myös englannin *look* 'katso' toimii puheessa sekä kirjaimellisessa että vuorovaikutusta jäsentävässä tehtävässä. Kirjaimellisessa merkityksessään *look* on havainnointiin ohjaava direktiivi, jota käytetään tyypillisesti huomaamista ilmaisevien vuorojen resurssina (Goodwin & Goodwin 2012). Sen sijaan tilanteissa, joissa vastaanottajaa ei ohjata katsomaan mitään ympäristössä näkyvää objektiä, *look*-alkuiset etujäsenet aloittavat tyypillisesti uuden toimintalinjan, kun taas *look*-alkuisilla jälkijäsenillä puhujat pyrkivät ohjaamaan meneillään olevan puheen uuteen suuntaan (Sid-

2. Tässä tehtävässä toimii erityisesti *vaata*-imperatiivin lyhentyneet muoto *vat* (Keevallik 2003: 214).

nell 2007). Alustavia havaintoja vuorovaikutusta jäsentävistä tehtävistä on tehty myös islannin verbimuodosta *ska* ’katso’ (ks. Hilmisdóttir & Wide 2000).

Suomen *katsoa*-verbiä käytetään aistihavaintomerkityksen lisäksi erityisesti tiedonhankkimismerkityksessä, jolloin se ilmaisee muun muassa tiedonhankkimistavan (Karttunen 2018: 118, 148). Esimerkiksi terveydenhoitaja voi ohjata potilaan painonpunnitukseen direktiivillä *heitätkö kengät pois niin katotaan tuo paino sit seuraavaks* (mts. 149, esim. 126). *Katsoa*-verbillä on myös vuorovaikutusta jäsentäviä tehtäviä. Sen yksikön 2. persoonan imperatiivimuodosta *katso(s)* on kehittynyt kaksi partikkelia *kas* ja *kato*, joiden tehtävät liittyvät tietämiseen tai ymmärtämiseen. Vanhahtava ja nykypuheessa harvinainen *kas* toimii äkillisen huomaamisen, tietoiseksi tulemisen ja päivittelyn ilmauksena (*kas, tuossahan se on; kas kummaa*) sekä huomionkohdistimena tarjousten yhteydessä (*kas tässä, ole hyvä*) (Hakulinen & Seppänen 1992; SSA s.v. *kas*; esimerkit KS s.v. *kas*). Uudempi *kato* puolestaan toimii huomionkohdistimena ja selittävänä konnektiivina (Hakulinen & Seppänen 1992: 536–537, 539): Imperatiivimuotona *kato* ohjaa vastaanottajaa huomaamaan jonkin objektin tai asiointilan katsomalla (*kato kuinka ohkanen tää on, mas. 536*). Partikkelistuneena *kato* vetoaa vastaanottajaan (*Agneksel oli sit ne kauhian pikkuset kengät kuule ja sit se (0.5) topsytteli niitten kans kato sinne, mas. 539*) ja edeltää selitystä (*kato Jannel tuli kuolio jalkaan, mas. 532, 540*). *Kato* toimii myös selittävänä konnektiivina lausumien välissä (*ei niis muuta vikaa mut niison vähä mustaa päällä kato ku o piipust tullu savua, mas. 534, 542*), ja tässä mielessä se eroaa viron *vaata*-muodosta, jolla ei ole havaittu varsinaisesti tällaista tehtävää (Keevallik 2003: 217).

3 Aineisto

Tutkimusaineistomme käsittää 23 tuntia ja 20 minuuttia videoitua vuorovaikutusta tilanteista, joissa eri-ikäiset luontoilijat marjastavat, sienestävät, kalastavat, retkeilevät, lenkkeilevät tai suunnistavat. Luontoilijat ovat perheitä, aikuisia ystävyksiä ja parisuntia sekä järjestetyn sieniretken ohjaajia ja osallistujia. Eri luontoilutilanteisiin ottaa osaa kerrallaan vähimmillään kaksi ja enimmillään noin parikymmentä henkeä. Aineisto sisältää lasten keskistä, aikuisten keskistä ja lasten ja aikuisten keskistä vuorovaikutusta.

Tutkimuksemme sai alkunsa direktiivikokoelmasta, jonka olemme keränneet 3,5 tuntia kestävästä luontoiluaineistomme osasta. Direktiivikokoelmassa on 526 kielelliseltä rakenteeltaan erilaista direktiiviä, joilla luontoilijat ohjaavat toisiaan esimerkiksi marjastaessa tai sienestäessä. Tavallisimmin osallistujat käyttävät direktiivisissä toiminnoissa verbin imperatiivimuotoja, esimerkiksi *meehän poimiin* (HANS06) ja *älä syö hyttysiä* (HANS24). Tällaisia tapauksia on 224 eli 43 % kaikista kokoelman direktiiveistä. Imperatiiviverbinä on tavallisimmin eli 72 tapauksessa *katsoa*-verbi. Kokoelmassamme siis 32 % imperatiividirektiiveistä – ja 14 % kaikista direktiiveistä – sisältää *katsoa*-verbin imperatiivimuodon. Näiden muotojen (erityisesti *kato*, *katopa* ja *katopas*) yleisyys sai meidät käymään läpi lisää luontoiluaineistoa ja keräämään uusia tapauksia, joissa esiintyy jokin *katsoa*-verbin imperatiivimuodoista. Tällaisia tapauksia

saimme lopulta kerättyä 245, ja ne muodostavat kokoelman, jota käytämme käsillä olevan tutkimuksen aineistona.

Puhekielinen yksikön 2. persoonan imperatiivimuoto *kato* on selvästi yleisin aineistomme kaikista *katsoa*-verbin imperatiivimuodoista (155 tapausta eli 63 % kaikista aineiston tapauksista, ks. liitettä 1). Siksi käytämme ilmausta *kato* tai *kato*-muoto, kun viittaamme kaikkiin *katsoa*-verbin imperatiivimuotoihin. Aineistossamme *kato*-vuoro toimii neljänlaisissa tehtävissä (ks. taulukkoa 1). Tavallisimmin se ohjaa vastaanottajaa katsomaan jotain (*katopas Risto ku isoja sienii* [HANSO6]). Toiseksi tavallisimmin *kato*-vuoro ohjaa vastaanottajaa tekemään jotain meneillään olevan toiminnan kannalta relevanttia (*katopas tuosa*, esim. 4 s. 533–534; ohjaa poimimaan marjastuskontekstissa). Selvästi harvinaisempaa on se, että *kato* kohdistaa huomion selittävässä vuorossa (*ei saa. kato sua ossuu silimään* [HANSO6]) tai että *kato* toimii päivittelynä tai ihmettelynä (kuten sanat *kappas* ja *kas*, ks. KS).

Taulukko 1.

Kato-vuorojen tehtävät ja lukumäärä (N) luontoiluaineistossa.

<i>Kato</i> -vuoron tehtävä	N	%
Ohjaa katsomaan kohdetta (huomiointivuoro)	134	55
Ohjaa tekemään jotain meneillään olevan toiminnan kannalta relevanttia	71	29
Kohdistaa huomion ja tarjoaa selityksen	27	11
Päivittelee	5	2
Ei analysoitavissa (tilanne ei näy videokuvassa)	8	3
Yhteensä	245	100

Aineistomme *kato*-vuorojen frekvenssi ja jakauma poikkeavat selvästi vastaavista muuttujista Hakulisen ja Seppäsen (1992) aineistossa. Heidän aineistonsa koostuu monenkeskisistä spontaaneista epämuodollisista keskusteluista, jotka käydään vertaisten aikuisten kesken paikallaan pysyen ja joista osa on tehtäväorientoituja (ks. mas. 530 ja alaviite 1). Hakulisen ja Seppäsen 4 tunnin aineistossa on noin 200 *kato*-tapausta eli vain viidesosa vähemmän kuin tutkimassamme noin 23 tunnin aineistossa. Toisin sanoen heidän aineistossaan *kato* esiintyy selvästi taajemmin kuin omassa aineistossamme, mikä selittyy ainakin osittain sillä, että heidän keskusteluaineistossaan puhutaan ylipäätään enemmän kuin luontoiluaineistossamme, jossa esimerkiksi marjastajat ja sienestäjät voivat olla pitkiä aikoja puhumatta, kun he liikkuvat luonnossa ja poimivat marjoja tai sienii.³ Myös *kato*-muotojen vuorovaikutus-

3. Meneillään olevan toiminnan luonne vaikuttavaa myös siihen, minkälaisia resursseja osallistajat käyttävät muotoillessaan erilaisia toimintoja. Esimerkiksi oman direktiivikokoelmamme perusteella osallistajat käyttävät kielellisenä resurssina ennen kaikkea imperatiivia, kun he muotoilevat ohjaavia toimintoja: sitä käytetään 43 prosentissa kaikista direktiiveistä. Tämä on paljon verrattuna Rouhikosken (2015) Kela-aineistoon, jonka perusteella hän vertailee eri direktiivirakenteiden käyttöä asiakaspalvelutilanteissa ja jossa imperatiivimuotoisten direktiivien osuus on selvästi pienempi. Hänen aineistossaan on 687 direktiiviä, joista 71 tapausta eli vain 10 % on imperatiivimuotoisia. Imperatiivimuotoisten direktiivien suuri määrä luontoiluaineistossamme selittyy sillä, että aineisto sisältää lapsiperheiden

tehtävät jakautuvat aineistoissamme eri tavoin. Hakulisen ja Seppäsen aineistossa suurin osa *kato*-ilmauksista on partikkeleita, jotka toimivat huomionkohdistimina ja selittävinä konnektiiveina – vain 7:ää *kato*-ilmausta käytetään selvästi verbinä, joka ohjaa katsomaan ja saa objektikseen konkreettisen substantiivilausekkeen (*missäs sä oot ollu. katos kyynerspäättäs*), *ku-* tai *kuinka*-alkuisen lauseen (*kato kuinka ohkanen tää on*) tai epäsuoran kysymyslauseen (*katoppas nyt onko kahdeksan kiintopistettä*) (mas. 530–531). Taulukko 1 osoittaa, että aineistossamme, jossa osallistujat liikkuvat ja toimivat luonnossa, jakauma on kutakuinkin päinvastainen: *kato* esiintyy ennen kaikkea direktiiveissä, ja tyyppillisesti se ohjaa vastaanottajaa joko kirjaimellisesti katsomaan jotain kohdetta fyysisessä ympäristössä tai tekemään jotain toiminnan ylläpitämisen kannalta relevanttia.

4 *Kato*-vuorojen erilaiset tehtävät

Tässä luvussa esittelemme tarkemmin aineistomme *kato*-vuorojen neljää eri tehtävää. Tarkastelemme aluksi direktiivisiä *kato*-vuoroja eli huomiointivuoroja, joilla vastaanottajaa ohjataan konkreettisesti katsomaan (4.1), sekä sellaisia *kato*-vuoroja, joilla vastaanottajaa ohjataan tekemään jotain muuta kuin pelkästään katsomaan ja näin pidetään yllä meneillään olevaa toimintaa (4.2). Tämän jälkeen siirrymme analysoimaan sellaisia *kato*-vuoroja, joilla on päivittelevä (4.3) tai selittävä (4.4) tehtävä. Niitä esiintyy aineistossamme vain vähän. Esimerkkien avulla osoitamme, että toimintakontekstilla ja osallistujien multimodaalisella toiminnalla, johon kuuluu myös *kato*-vuorojen kielellinen muotoilu, on keskeinen merkitys toimintojen toteuttamisessa ja tulkinnaissa sekä sosiaalisen toiminnan rakentumisessa ylipäätään.

4.1 *Kato* huomiointivuorossa

Aloitamme tarkastelemalla sellaisia *kato*-vuoroja, joissa *kato* on imperatiivimuotoinen verbi ja joilla puhuja ohjaa vastaanottajaa katsomaan jotain objektia ympäristössä ja mahdollisesti myös arvioimaan sitä. Nimitämme tällaisia huomaamista ilmaisevia vuoroja huomiointivuoroiksi (Rauniomaa, Lehtonen & Summala 2018). Niissä puhuja tekee huomioita ympäröivästä maailmasta ja osoittaa relevantiksi jonkin sen piirteen (engl. *noticing*, ks. Sacks 1995: 90; Schegloff 2007: 219). Huomiointivuoro yksinään ei takaa sitä, että osallistujat suuntautuvat samaan asiaan, vaan yhteinen orientaatio saavutetaan ja tehdään näkyväksi vuorovaikutuksessa osallistujien kesken (Goodwin & Goodwin 2012: 273). Käytännössä siis ensin joku osallistujista ilmaisee toisille, että huomio pitäisi kohdistaa johonkin tiettyyn asiaan, ja sitten toiset osoittavat toiminnallaan, että he suuntaavat huomionsa siihen (ks. myös Tomasello 1995: 105).

Koska sosiaalinen toiminta perustuu mitä suurimmassa määrin osallistujien kykyyn kiinnittää huomio yhteisiin kohteisiin, huomiointivuorojen ja niiden responsien rakennusaineiksi on konventionaalistunut muun muassa monenlaisia kielellisiä

keskistä vuorovaikutusta, jossa vanhemmat ohjaavat alle kouluikäisiä lapsia poimimaan marjoja.

resursseja (Goodwin & Goodwin 2012). Tällaisia ovat 1) erilaiset huudahdukset, joita käytetään tyypillisesti vastauksena johonkin yllättävään ja jotka osoittavat puhujan afektista reaktiota havaittuun kohteeseen (engl. *response cry*, Goffman 1978, ks. myös *alarm cry*, Du Bois, Schuetze-Coburn, Cumming & Paolino 1993), 2) vastaanottajan puhuttelu, 3) direktiivit, joilla vastaanottajaa ohjataan havaitsemaan jotain (engl. *perceptual directives*, Goodwin & Goodwin 2012), 4) nimeämiset, luokittelut ja kuvaukset sekä 5) deiktiset ilmaukset (mas. 276). Vastaanottaja puolestaan voi osoittaa omalla toiminnallaan, onko hän paikallistanut huomion kohteen vai ei. Esimerkiksi esittämällä oman kuvauksen kohteesta hän ilmaisee, että on huomannut kohteen ja pystyy kuvailemaan sitä omakohtaisen suoran havainnon ansiosta. Aineistossamme huomiointivuorot aloittavat tyypillisesti uuden toimintajakson ja ne ovat ajallisesti sidoksissa erityisesti liikkumiseen ja sen myötä vaihtuvaan ympäristöön, koska osallistujat tekevät huomioita juuri kunkinhetkisestä ympäristöstä (ks. myös Sacks 1995: 90–91; Goodwin & Goodwin 2012: 260, 272; Keisanen 2012: 208). Tämän vuoksi huomiointivuoroja voidaan esittää samanaikaisesti meneillään olevan toiminnan kanssa, ja joskus ne jopa keskeyttävät toiminnan.

Esimerkissä 1 *kato* on imperatiivimuotoinen verbi⁴ ja se ohjaa katsomaan. Katkelmassa 6-vuotias Anni, 4-vuotias Enni, 2-vuotias Ella sekä äiti ja isä poimivat metsässä mustikoita. Äiti ja Anni ovat siirtymässä uuteen poimintapaikkaan, ja samaan aikaan isä puhuu äidille polkujuoksijoista ja suunnistajista (r. 1–2). Kesken isän puheen Enni nousee pystyyn ja kiinnittää katseensa muurahaiskekkoon (r. 2). Hän kertoo havaintonsa muille ja tekee sen näin heille tiettäväksi nimeämällä sen mutta ei käytä vielä ensimmäisessä huomiointivuorossaan *kato*-imperatiivia. Koska pelkkä muurahaiskeon mainitseminen ei saa perheenjäseniä kiinnittämään huomiota kekkoon, seuraavissa vuoroissaan Enni hyödyntää myös muita resursseja. Esimerkki osoittaa, miten puhuja voi ohjata *kato*-imperatiivin sisältävällä vuorolla vastaanottajaa katsomaan huomion kohdetta ja miten tämä vastaa ilmaisemalla havainneensa kohteen. Katkelmassa on neljä vuoroa, joissa on *kato*-imperatiivi (r. 7, 11, 17, 20).

(1) HANS24 Mustikassa IV (00:16:10)⁵

01 ISÄ: hhhh se ero ja hyöty niis (on) noihin suunnistajiin nähden et

>>seisoo pystyssä ja katsoo äidin perään-->

äit >>kävelee pois kuvasta vasemmalle-->

ann >>kävelee äidin perässä-->

enn >>istuu maassa ja poimii mustikoita-->

4. Goodwinin ja Goodwinin (2012) terminologian mukaan *kato*-imperatiivin voisi nähdä havaitsemiseen ohjaavana direktiivinä (vrt. engl. *look ja see*). Tässä tutkimuksessa tarkoitamme kuitenkin direktiivillä kokonaista toimintoa. Sen muotoiluun käytetään kielellisiä ja kehollisia sekä tilaan, liikkeeseen ja objekteihin liittyviä resursseja, joista yksi on *kato*.

5. Puheen litteroinnissa (lihavoidut kirjaimet ja merkit) noudatamme Jeffersonin esittämiä käytänteitä (ks. Seppänen 1997; liite 2). Muun vuoro vaikutuksen litteroinnissa (lihavoimattomat kirjaimet ja merkit) noudatamme Mondadan (2014a; ks. myös Harjunpää, Mondada & Svinhufvud, tekeillä) esittämiä käytänteitä ja merkitsemme eri osallistujien kehollista toimintaa merkeillä *, %, □, §, ½ ja &. Osallistujien erisnimet ovat peitenimiä.

- 02 suunnistajisst ei tie(j)ä %yh[tään mistä ne]* juoksee.*
- 03 ÄIT: [mm he he]
 -->§((ei näy enää videokuvassa))-->>
 isä -->*laskee katseen*
 enn %nousee pystyyn ja katsoo m-kekoa-->
- 04 *(0.7)
 isä *kumartuu poimimaan mustikoita-->
- 05 ENN: %↑muula*hai(t)-.
 -->%kävelee kohti muurahaiskekoa-->
 isä -->*
- 06 (0.9)
- 07 ENN: kato muulaha½it-,
 ann -->½kävelee vasemmalle ja katsoo oikealle kekon-->
- 08 (0.4)
- 09 ISÄ: hhhh
- 10 (.)½(1.4)
 ann -->½((ei näy enää videokuvassa))-->>
- 11 ENN: #kato muu[lahait%petä.]
- 12 ÄIT: [(-)(tu%leehan ne) po*lkua.]
 enn -->%pysähtyy keon äärelle
 isä -->*ojentautuu pystyyn ja ks.
 äitiä-->
- kuva #1a
-
- 13 (0.4)
- 14 ISÄ: >MITÄ.<
- 15 (.)
- 16 ÄIT: (kyl me täh[än mahutaan)% (-[-].]
- 17 ENN: [kato muula%hai[tpe]tä.*
- 18 ISÄ: [JOO.]
 enn %osoittaa kannella ja heiluttaa sitä-->
 isä -->*laskee katseen, ks. as-
 tiaa-->
- 19 (0.8)

20 ENN: iti kato muula*#haiten *pe[tä.

isä -->*katsoo muurahaispesää*katsoo astiaansa-->>
kuva #1b

21 ISÄ: [↑joo siin on% muurahais(ia).

enn -->%

22 (.)

((Poistettu 10 sekuntia, joiden aikana äiti ja isä jatkavat keskustelua, isä tarttuu Ellan käteen ja alkaa taluttaa tätä pois päin ja Enni laskeutuu polvilleen muurahaiskeon viereen.))

23 ENN: ↑oikeitten muulahaitten [petä.

24 ELL: [↑yhm yhm [yhm yhm yhm yhm yhm yhm

25 ENN: [petän titällä on kuningatal.

26 ISÄ: niin on.=kuningatarmuurahainen?

27 (2.1)

Orientoiduttuaan muurahaiskekoon katseella (r. 2–4) Enni esittää ensimmäisen huomiointivuoron *muulahait-* eli nimeää näköhavaintonsa ja alkaa kävellä kekoa kohti (r. 5). Samaan aikaan muut osallistujat suuntautuvat omiin toimiinsa eli äiti ja Anni kävelevät eteenpäin ja isä poimii mustikoita alas kumartuneena. Ennin huomiointivuoroa seuraa lähes sekunnin pituinen tauko, jonka jälkeen hän toistaa vuoron mutta lisää aiempaan muotoiluun *kato*-imperatiivin (r. 7). Tämä uusi huomiointivuoro johtaa siihen, että Anni katsoo muurahaiskekoa kävellessään pois päin mutta ei reagoi mitenkään kielellisesti (r. 7). Muut osallistujat eivät osoita kuulleen Ennin huomiointivuoroa tai nähneensä muurahaiskekoa. Puheessa seuraa taas tauko (r. 8–10), jonka jälkeen Enni esittää kolmannen huomiointivuoron *kato muulahaitpetä* ja pysähtyy keon äärelle (r. 11, kuva 1a). Vuoron kanssa osittain samanaikaisesti kuuluu kauempaa äidin polkujuoksijoita koskeva vuoro, jonka lopussa isä ojentautuu pystyyn kumarasta poimimisasennosta, katsoo äitiin päin (r. 12) ja ilmaisee avointa korjausaloitetta *mitä* käyttäen, ettei saanut selvää äidin vuorosta (r. 14, ks. Haakana 2011). Tästä alkaa äidin ja isän välinen korjausjakso (r. 14–18).

Korjauksen kanssa päällekkäin Enni esittää jälleen huomiointivuoron *kato muulahaitpetä* (r. 17) ja ottaa käyttöön lisää kehollisia resursseja huomion kiinnittämiseksi: hän osoittaa muurahaiskekoa heiluttamalla keruuastian kantta (r. 18). Lähimpänä seisova isä ei kuitenkaan katso muurahaiskekoa eikä Enniä vaan siirtää katseensa

äidistä omaan astiaansa. Puheessa seuraavan tauon (r. 19) jälkeen Enni esittää vielä uuden huomiointivuoron; nyt sen alussa on puhuttelusana *iti* ’isä’, jolla hän nimeää vastaanottajan (r. 20). Tällä kertaa isä vilkaisee muurahaiskekoa jo kesken kohteen nimeämisen (kuva 1b) ja reagoi siihen kielellisesti vuorolla *joo siin on muurahaisia*, joka alkaa Ennin lausuman viimeisen tavun päältä preferoidun jälkijäsenen tapaan (r. 21, ks. Pomerantz 1984). Vuoronsa aikana hän ei katso enää muurahaiskekoa vaan omaa keruuastiaansa, mutta responsillaan hän yhtäältä vahvistaa havainneensa Ennin huomion kohteen ja toisaalta osoittaa tälle, että tämä on tunnistanut kohteen oikein. Enni on osittain selin isään päin eikä siis näe tämän katseen suuntaa, mutta hän lopettaa muurahaiskeon osoittamisen ja kannen heiluttamisen, kun isän vuorosta käy ilmi, että tämä on paikallistanut ja tunnistanut huomion kohteen. Tässä vaiheessa isän vuoro toimii siis riittävänä responsina Ennin huomiointivuoroon. Myöhemmin, kun isä ja Ella ovat jo poistumassa poimimispaikalta, Enni jatkaa kuitenkin muurahaiskekkoon liittyvää keskustelua ja kuvailee huomionsa kohdetta (r. 23, r. 25). Isä osoittaa samantilaisuutensa dialogipartikkelista ja verbistä koostuvalla vuorolla *niin on* (Sorjonen & Hakulinen 2009), vaikka seuraavaksi korjaakin Ennin käyttämän sanan *kuningatal* sanaksi *kuningatarmuurahainen* (r. 26).

Myös seuraava esimerkki havainnollistaa *kato*-imperatiivin käyttöä huomiointivuorossa. Esimerkin 2 huomiointivuoro keskeyttää meneillään olevan kehollisen toiminnan, ja aiemmin esiteltyjen resurssien (*kato*, puhuttelusana, kohteen nimeäminen) lisäksi puhuja käyttää preesensmuotoista eksistentiaalilauseetta.⁶ Resurssina preesensmuotoinen eksistentiaalilause (esim. *katopa tääl on toinenki sieni* [HANS06]; *kattokaa tääl on koiranjälkiä* [HANS10]; *sit täs on kato noita* (.) *noita leppäkerttuja* [HANS23]) on siinä mielessä ilmeinen, että ympäristöön kohdistuvat huomiot tuotetaan tässä ja nyt, kun vähintään puhujalla on näkö- tai muu aistiyhteys huomion kohteeseen. Esimerkin osallistajat ovat kolmivuotias Risto ja hänen äitinsä ja pappansa, jotka poimivat mustikoita mökin lähimetsässä. Katkelman alussa Risto kyykkii varpujen välissä selin muihin osallistujiin ja syö mustikoita. Äiti kuvaa videokameralla lähinnä Riston toimintaa, ja pappi kävelee pois päin muista kohti uutta mustikka-apajaa.⁷ Kesken kulkunsa ja Riston mustikansyönin pappi ohjaa Ristoa huomiointivuoroa käyttäen katsomaan puolukoita (r. 2–6). Tässä esimerkissä huomiointivuoron vastaanottaja eli Risto ei tuo ilmi kielellisesti, että hän näkee pappin osoittamat puolukat, vaan osoittaa sen katseella, kehollisesti ja liikkumalla.

6. Helasvuon (1996, ks. myös Helasvuon & Huomo 2010) äänitallennetussa keskusteluaineistossa, joka sisältää kertovia ja argumentoivia jaksoja, eksistentiaalilauseilla esitellään uusia referenttejä, jotka eivät kuitenkaan ole keskustelun kannalta keskeisiä vaan jäävät useimmiten yhden maininnan varaan. Tarkemmin sanottuna eksistentiaalilauseen lokaalijäsen (esim. *siellä*) viittaa useimmiten jo puheena olleeseen tarkoitteeseen ja sitä luonnehditaan niin, että siihen liitetään nominatiivi- tai partitiivimuotoisen NP:n eli e-NP:n avulla jokin aiemmin mainitsematon tarkoite (esim. *siel on syvii kohtii ja matalii kohtii*, mas. 351). Luontoiluaineistomme huomiointivuorojen eksistentiaalilauseet poikkeavat Helasvuon aineiston eksistentiaalilauseista erityisesti sillä tavalla, että lokaalijäsen viittaa johonkin kohtaa tilaa, jossa osallistajat ovat parhaillaan, ja e-NP:n avulla puhuja esittelee tarkoitteen, jota hän tarjoaa myös muiden osallistujien huomion kohteeksi.

7. Pappin rinnassa on GoPro-kamera, jonka videokuvan perusteella pystymme seuraamaan myös hänen toimintaansa. Esimerkin kuvat 2a–c ovat äidin käsikameran videotallenteesta. Kuvassa 2a alhaalla oikealla näkyy videokuvaavan äidin varjo.

(2) HANSo6 Mustikassa (00:08:25)

01 (0.5)

ris >>kykyssä ja syö mustikoita-->

pap >>kävelee pois päin muista osallistujista-->

02 PAP: >katopa ku# Risto tääl on<,*

-->*pysähtyy ja kumartuu-->

kuva #2a

03 (1.1)*(1.4)*(.)

pap -->*vasen käsi tekee osoittavan liikkeen kohti puolukoita*

04 PAP: *nuita,

*kääntyy kumartuneena vasemmalle-->

05 (0.8)

06 PAP: "puolukoitaki "mutta eivät" ole vielä *kypsiä.*

-->*ojentautuu pystyyn*

ris "nousee pystyyn" kääntyy----"astelee papan suuntaan-->

07 (2.4)*(0.6)

pap *ottaa kaksi askelta oikealle-->

08 RIS: "missä puolu*koi[ta.

09 PAP: [tossa.#

-->*kumartuu ja osoittaa puolukoita vas. kädellä-->

kuva #2b

10 (0.3)

11 ÄIT: HHHhh*

pap -->*

12 ***(0.5)**

ris "ottaa viimeisen askeleen"

pap *vetää käden vartalon viereen*

- 13 P^{PAP}: [⌈]siin on# puolukka mutta ei oo[⌋] kypsä vielä.[⌈]
 ris [⌈]kumartuu katsomaan puolukoita[⌋]ojentautuu pystyyn[⌈]
 kuva #2c

- 14 [⌈](0.7)[⌋][⌈](0.5)
 ris [⌈]tu vasemman jalan oikean viereen[⌋]
 pap *ojentautuu pystyyn ja kääntyy oikealle-->
 15 P^{PAP}: sii non semmonen* ry[⌈]päs oikein.
 pap -->*astelee oikealle-->>
 ris [⌈]astelee oikealle papan perässä-->>

Huomiointivuorossaan *katopa ku Risto tääl on nuita puolukoitaki* (r. 2–6) pappä käyttää resursseina *kato*-imperatiivia, puhuttelusanaa *Risto* sekä preesensmuotoista eksistentiaalilauseetta, jossa subjekti (e-NP) *nuita puolukoitaki* nimeää huomion kohteen ja paikanilmaus (lokaalijäsen) *tääl* kertoo kohteen sijaitsevan summittaisesti puhujan eli pappän huomiopiirissä (ks. Laury 1997: 130, 139; VISK § 722, 726; ks. myös Etelämäki 2006, 2009⁸). Kesken huomiointivuoron eli ennen kohteen nimeämistä pappä pitää tauon, pysähtyy, kumartuu ja osoittaa vasemmalla kädellä maastossa olevia puolukoita, vaikka Risto ei tässä vaiheessa edes katso häneen päin (r. 2–3; ks. kuvaa 2a). Risto nousee pystyyn vasta kohteen nimeämisen aikana (r. 6), ja kun pappä jatkaa vuoroaan kohteen eli puolukoiden kuvauksella (*mutta eivät ole vielä kypsiä* r. 6), Risto kääntyy pappään päin ja alkaa astella tätä kohti. Suurin piirtein samaan aikaan pappä ojentautuu pystyyn, ja Riston lähestyessä hän ottaa kaksi askelta oikealle pois päin Ristosta tehden tälle tilaa katsoa puolukoita (r. 7).

Lähestyessä pappää Risto tekee korjausaloitteen *missä puolukoita* (r. 8) ja osoittaa siten, ettei pysty paikantamaan puolukoita. Pappä vastaa sekä kehollisesti että kielellisesti: hän kumartuu ja osoittaa samanaikaisesti kädellä etualaviistoon ja sanoo *tossa* kehollisen responssin jo alettua (r. 9, kuva 2b). Sanallisella paikanilmauksella *tossa* hän ilmaisee puolukoiden tarkemman sijainnin varvikossa jossain määrin etäällä kummankin huomiopiiristä (ks. Laury 1997: 71, 139; VISK § 722, 726). Risto tulee vielä lä-

8. Tarkastellessaan tilaan viittaavia demonstratiivipronomineja Etelämäki (2006, 2009) luopuu huomiopiirin käsitteestä ja esittää, että demonstratiivipronomineja käyttäen puhuja jäsentää tilaa sen suhteen, sisältyykö hän itse tarkoitteeseen. Esimerkiksi muotoilu *tää mökkihän kaatuis sillon* ilmaisee, että puhuja on mökin sisällä, ja muotoilu *toi keskusta ov vaa niinku nii pieni* ilmaisee, että puhuja ei ole parhaillaan keskustassa (Etelämäki 2006: 159).

hemmäs pappaa ja puolukoita, ja samaan aikaan kun hän ottaa viimeisen askeleen ja pysähtyy papan viereen, tämä vetää kätensä osoittavasta eleestä vartalon viereen (r. 12). Seuraavaksi Risto kumartuu katsomaan puolukoita ja pappu toistaa huomionsa uudelleen muotoiltuna: *siin on puolukka* (r. 13). Papan käyttämä *siin* ilmaisee huomion kohteen tarkemman sijainnin ensisijaisesti vastaanottajan eli Riston huomiopiirissä (kuva 2c, ks. Laury 1997: 139, 146; VISK § 722, 726). Samassa vuorossa pappu arvioi kohdetta uudelleen aloittaen kontrastoimalla sanottavaa edeltävään (*mutta ei oo*). Kielellisen muotoilun perusteella voi ennakoida samankaltaista jatkoa kuin papan ensimmäisessä huomiointivuorossa (r. 6) (*mutta eivät ole vielä kypsiä* → *mutta ei oo vielä kypsä*), ja Risto alkaakin ojentautua pystyyn jo arvioinnin aikana. Seuraavan tauon aikana (r. 14) sekä hän että pappu etäännyvät huomion kohteesta noustessaan pystyasentoon. Silti pappu arvioi vielä kertaalleen puolukoita (r. 15), mutta kääntyy jo samanaikaisesti oikealle ja alkaa astella eteenpäin. Risto seuraa papan perässä.

Esimerkin huomiointivuorossa on merkittävää ensinnäkin se, että *kato* toimii imperatiivimuotona, joka marjastuskontekstista huolimatta ei ohjaa vastaanottajaa poimimaan marjoja vaan pelkästään katsomaan niitä, ja toiseksi se, että huomion kohde mainitaan nimeltä. Nämä seikat erottavat huomiointivuorot sellaisista *kato*-direktiiveistä, jotka ohjaavat tekemään jotain muuta kuin (pelkästään) katsomaan (ks. alalukua 4.2). Esimerkin huomiointivuorossa kohteen nimeäminen on tarpeen, koska vuoro keskeyttää vastaanottajan muun toiminnan eli mustikansyönnin eikä hän voisi muuten tietää, mitä hänen tulee katsoa. Käyttämällä huomion kohteen nimeämisessä liitepartikkelia *-kin* pappu osoittaa orientoituvansa siihen, että osallistujat ovat mustikassa mutta metsässä on mustikoiden lisäksi muitakin marjoja. Huomiointivuoron loppuosa *mutta eivät ole vielä kypsiä* taas osoittaa, että pappu ei kohdistaa osallistujien huomiota puolukoihin niiden syömistä tai poimimista varten.

Olennaista esimerkissä on myös se, että huomiointivuoron vastaanottaja eli Risto ei osoita missään vaiheessa kielellisesti, että hän näkee puolukat (vrt. esim. 1, jossa isä osoittaa responsillaan *joo siin on muurahaisia* havainneensa muurahaiskeon). Se, näkeekö Risto puolukat, ei jää kuitenkaan papalle epäselväksi, koska Risto astelee puolukoiden äärelle, kumartuu niiden puoleen ja suuntaa katseensa niihin. Pappu muotoileekin puhettaan hienojakoisesti sen mukaan, miten osallistujien liike ja sijainti tilassa saavat aikaan sen, että puolukat ”siirtyvät” papan huomiopiiristä kummankin huomiopiiriin ulkopuolelle ja lopulta Riston huomiopiiriin. Sijoittamalla lopuksi puolukat Riston huomiopiiriin pappu implikoi käsityksensä siitä, että Risto näkee puolukat. Siirtymällä lopuksi kehon ja liikkeen avulla takaisin pääaktiviteettiin eli mustikanpoimintaan pappu ja Risto osoittavat, että huomiointijakson päämäärä on saavutettu: puolukoita katsottiin ja arvioitiin yhdessä, eikä tarkoitus ollutkaan syödä tai poimia niitä.

Aineistomme *kato*-huomiointivuoroissa *kato*-imperatiiviin yhdistyy selvästi harvemmin liitepartikkeli kuin niissä *kato*-vuoroissa, joissa vastaanottajaa ohjataan tekemään jotain (ks. liitettä 1). Jos puhuja käyttää liitepartikkelia *kato*-huomiointivuorossa, se on tyypillisesti *-pA* niin kuin edellä esimerkissä 2 (r. 2). Koska huomiointivuorossa osallistuja kielentää huomionsa juuri senhetkessä ympäristössä (ks. myös Sacks 1995: 90–91; Goodwin & Goodwin 2012: 260, 272; Keisanen 2012: 208), vuoro usein alkaa

kesken muun meneillään olevan luontoilutoiminnan. Kun puhuja muotoilee tällaisen *kato*-huomointivuoron käyttämällä liitepartikkelia *-pA* (*katopa mennee tuosa auto; katopa mitä mummu alakaa tekkeen* [HANSO6]), hän vähentää velvoitetta toimia kehotuksen mukaan ja mahdollisesti lisää siihen sävyn huomion kohteen suunnittelemattomuudesta tai yllättävyydestä (ks. Carlson 1993: 88; VISK § 833).

Tämän alaluvun esimerkeissä osallistujien meneillään olevat toiminnot ovat jossain määrin erillisiä ja osallistajat ovat fyysisesti etäällä toisistaan ennen huomointivuoroa. Toisin sanoen vastaanottajan huomio on muualla, kun puhuja ohjaa sen uuteen kohteeseen *kato*-vuorolla. Esimerkit osoittavat, että tyypillisesti *kato*-huomointivuorossa kohde mainitaan nimeltä ja puhuja ohjaa vastaanottajaa *kato*-ilmauksella nimenomaan katsomaan kohdetta. Muina kielellisinä resursseina voidaan käyttää vastaanottajan puhuttelua sekä deiktistä ilmausta, joka suuntaa vastaanottajan katseen ja liikkeen oikeaan paikkaan. Kielellisten keinojen lisäksi puhuja hyödyntää omaa kehoaan ja liikettä: liikkuminen kohteen viereen ja sen osoittaminen tekevät vastaanottajalle näkyväksi, mihin kohtaan fyysistä ympäristöä tämän pitäisi suunnata katseensa. Katsoamisen aikana huomion kohdetta ei kosketa vaan osallistujien kehot ovat etäällä siitä. Vastaanottajan on odotuksenmukaista vastata *kato*-huomointivuoroon osoittamalla jollain lailla näkevänsä tai nähneensä huomion kohteen. Vastaanottaja voi tehdä sen kielellisesti (esim. 1) tai kehollisesti ja tilassa liikkuen (esim. 2). Esimerkeistä käy ilmi myös se, että katseen kiinnittämistä yhteiseen kohteeseen seuraa tyypillisesti kohteen sanallinen kuvailu tai arviointi.

4.2 *Kato* toimintaa ylläpitävässä vuorossa

Tässä alaluvussa tarkastelemme sellaisia *kato*-vuoroja, jotka pitävät yllä meneillään olevaa toimintaa ohjaamalla vastaanottajaa tekemään jotain relevanttia, esimerkiksi poimimaan mustikoita. Tällaiset *kato*-vuorot esiintyvät tyypillisesti toimintajaksoissa, joissa osallistujilla on meneillään olevan toiminnan pohjalta yhteinen tekemisen kohde. Siksi niissä kohdetta ei tarvitse nimetä. Ohjausekvenssin aikana osallistujien kehot ovat lähellä tai tulevat lähelle kohdetta, jolloin kohde ilmaistaan kuitenkin kehollisesti. *Kato*-vuorot, joilla puhujat ohjaavat muita osallistujia tekemään jotain, liittyvät usein tilanteisiin, joissa toiminnassa tapahtuu jonkinlainen muutos tai siirtymä. Toisin sanoen tällaisella *kato*-vuorolla puhuja pitää yllä meneillään olevaa toimintaa ja tekee samalla toimintaa ylläpitävän muutoksen tai siirtymän näkyväksi.

Esimerkissä 3 *kato*-vuoro toimii keinona kutsua toinen osallistuja mukaan toimintajaksoon, jossa arvioidaan sientä tuoksun perusteella. Kyse on tilanteesta, jossa Päivi, Piia ja Paula ovat mukana ohjatulla sieniretkellä, ja ennen katkelman alkua sekä Piia että Päivi ovat löytäneet ja poimineet tahoillaan sienet. Paula on tässä vaiheessa hie-man kauempana maastossa. Katkelman alussa Piia on vielä kyykistyneenä ja selin Päiviin, mutta huomionkohdistimen *hei* (r. 3) aikana hän alkaa nousta pystyyn ja kääntä tätä kohti. Kohottautuessaan Piia haistaa kädessään olevaa sientä, ja seuraavaksi hän kehottaa Päiviä tekemään samoin (r. 5). Näin toimien Piia osallistaa Päivin sienetarkasteluun, arviointiin ja kuvailuun (Keisanen & Rauniomaa tulossa). Myöhemmin hän ottaa *kato*-vuoroa käyttäen mukaan toimintaan myös Paulan (r. 11).

(3) HANS07 Sieniretki (00:04:14)

01 PII: mutta,
02 (1.6)
03 PII: hei.
04 *(2.7)*
pii *haistaa sientä*
05 PII: *haistapa miten ihana.
*tuo sienen Päivin nenän alle haistettavaksi-->
06 &(2.3)&*
päi &haistaa sientä&
pii -->*
07 PII: [voiko tämä olla,*
*haistaa sientä-->
08 PÄI: [aika erikoi°nen-°
09 (1.0)+(0.7)*(0.9)*
pau +liikkuu kohti Piiaa ja Päiviä-->
pii -->*tarkastelee sientä etäämpää*
10 PÄI: tuoksu*valmuska.*
pii *kääntyy kohti Paulaa*ojentaa tälle sienen haisteltavaksi-->
11 PII: kato,#
kuva #3a

12 PAU: hä.+
-->+haistaa sientä-->
13 (1.4)
14 PÄI: aika jän#nä.
kuva #3b

- 15 (0.6)*+
 pii -->*
 pau -->+
 16 PII: niinku kookokselle, mutta [se oli sem-
 17 PAU: [↑o:li.

Katkelman alussa (r. 4–10) Piia ja Päivi haistavat sientä ja arvioivat sitä tuoksun perusteella. Piian kesken jäävän arveluvuoron *voiko tämä olla* (r. 7) aikana etäämpänä oleva Paula kiinnittää katseensa heihin ja lähtee vuoron jälkeen liikkeelle heitä kohti. Kun hän saapuu lähemmäksi, Päivi esittää ymmärrysehdokkaan sienen nimestä (*tuoksuvalmuska* r. 10), ja samaan aikaan Piia kääntyy Paulaa kohti ja ojentaa sienen hänen haisteltavakseen. Tähän keholliseen toimintaan yhdistyy kielellinen resurssi *kato* (r. 11, kuva 3a), joka kutsuu osaltaan vastaanottajaa liittymään meneillään olevaan yhteiseen toimintaan eli arvioimaan sientä tuoksun perusteella. Vaikka Paula osoittaakin tilanteessa jonkinlaista hämmennystä tekemällä avoimen korjausaloitteen *hä* (r. 12; ks. Haakana 2011), hän haistaa sientä saman tien. Se, että Paula haistellessaan katsoo pois päin sienestä (kuva 1b), tekee näkyväksi sen, että hän käsittää yhteisen toiminnan koskevan nimenomaan haistamista, ei katsomista. Haistelemista seuraa kaksi arvioivaa vuoroa (*aika jännä* r. 14; *niinku kookokselle* r. 16), joiden jälkeen Paula ilmaisee eksplisiittisesti samanmielisyyttä ja päättää näin arviointijakson (r. 17).

Myös esimerkissä 4 puhuja ohjaa *kato*-vuorolla vastaanottajaa tekemään jotain, mikä pitää yllä meneillään olevaa toimintaa. Osallistujina ovat Risto sekä hänen äitinsä ja pappansa; äiti kuvaa toimintaa videokameralla. Katkelman alkaessa Risto istuu varvikossa ja syö mustikoita. Heti aluksi äiti pyytää Ristoa poimimaan hänelle yhden mustikan ja Risto vastaa pyyntöön kehollisesti eli poimii mustikan ja antaa sen äidille (r. 1–3, ks. pyyntöihin vastaamisesta Rauniomaa & Keisanen 2012). Sen jälkeen Risto astelee vasemmalle ja asettuu lopuksi haara-asentoon (r. 6). Kun hän kumartuu eteenpäin poimimaan ja syömään mustikoita, hänen takanaan oleva pappa puhuttelee häntä nimeltä ja hakee siten hänen huomiotaan (r. 7). Puhuttelun jälkeistä taukoa seuraa vuoro, jossa pappa käyttää *kato*-muotoa (r. 9) ja jolla hän ohjaa Ristoa jatkamaan meneillään olevaa mustikanpoimintaa hieman uudesta kohtaa maastoa. Näin pappa varmistaa, että marjanpoiminta jatkuu sujuvasti.

(4) HANSO6 Mustikassa (00:06:14)

- 01 ÄIT: saako äitiki yhen maistaa.
 02 ♂(0.8)♂(1.3)
 ris ♂poimii mustikan♂ojentaa sen äitiä kohti-->
 03 ÄIT: ↑ki♂itos.♂
 ris -->♂antaa mustikan äidille♂kävelee vasemmalle-->
 04 (1.1)
 05 PAP: hh♂hhhh
 ris -->♂((ei näy enää videokuvassa))-->
 06 (0.2)♂(0.6)♂
 ris -->♂ottaa askeleen vasemmalle haara-asentoon♂

07 PAP: #@Risto.@# ((käheällä äänellä))
 ris #kumartuu#ojentaa oikean käden mustikoita kohti-->
 08 (0.7)
 09 PAP: ka*topas tänne.
 *osoittaa vasemmalla kädellä mustikoita-->
 10 (2.3)*(0.7)#(0.5)#(2.9)#
 ris -->#vie mustikan suuhun#nousee pystyyn,
 kääntyy ja ottaa askeleen pappaa kohti#
 pap -->#*
 11 PAP: #@kato#pas tuosa.@* ((kuiskaten))
 osoittaa mustikanvarpua
 ris #kävelee pappaa kohti-->
 12 (0.8)
 13 PAP: #@katopas tuosa.@* ((kuiskaten))
 osoittaa toista kohtaa varvussa
 14 (0.6)
 15 PAP: #@katopas tuosa.@* ((kuiskaten))
 osoittaa kolmatta kohtaa varvussa
 16 (0.8)
 17 PAP: #@kato#pas tuosa*mitä,@#((kuiskaten))
 *osoittaa neljättä kohtaa varvussa*ojentautuu pystyyn*
 ris -->#pysähtyy papan eteen
 kuva #4

18 #*(0.7)#*(3.9)#
 ris #ojentaa vas. käden kohti varpua
 #poimii mustikan ja vie sen suuhun#
 pap *ottaa kaksi askelta taaksepäin*
 *kääntyy ja kävelee poispäin-->>

Risto ei reagoi kielellisesti eikä kehollisesti papan puhutteluun (r. 7) vaan ojentaa käden varvikkoon ottaakseen mustikan. Hän on edelleen samassa asennossa, kun pappaa tauon jälkeen ohjaa häntä *katopas tänne* (r. 9). Käyttämällä paikanilmausta *tänne* pappaa viittaa summittaisesti omaan huomiopiiriinsä (Laury 1997: 130, 139; VISK § 722, 726) ja osoittaa vasemmalla kädellä eteensä, vaikka Risto on vielä selin häneen (r. 9–10). Tässä vaiheessa Risto voi tulkita papan vuoron kahdella tavalla: joko hän tulkitsee sen

huomointivuoroksi (ks. alalukua 4.1), joka vaatii siirtymisen lähemmäs huomion kohdetta, tai vuoroksi, joka ohjaa toimimaan ja edellyttää näin siirtymistä lähemmäs tekemisen kohdetta. Oli kummin tahansa, hän vie poimimansa mustikan suuhun, nousee pystyyn, kääntyy ja ottaa askeleen pappaa kohti *katopas tänne* -vuoroa seuraavan tauon aikana (r. 10).

Riston kävellessä pappaa kohti tämä ohjaa häntä poimimaan mustikoita toistamalla neljästi *katopas tuosa* (r. 11, 13, 15, 17). Pappa on koko ajan kumartuneena mustikanvarpua kohti, ja jokaisen vuoron yhteydessä hän osoittaa eri kohtaa varvusta hyvin läheltä (kuva 4). Käyttämällä suppea-alaista paikanilmausta *tuosa* hän sijoittaa tekemisen kohteen kyllä oman huomiopiirinsä ulkopuolelle mutta ei kuitenkaan aivan Riston huomiopiiriin (ks. Laury 1997: 71, 139). Kun Risto pysähtyy papan eteen, tämä ojentuu pystyyn (r. 17), ja kun Risto ojentaa kätensä kohti mustikanvarpua, pappa antaa hänelle tilaa poimia ottamalla kaksi askelta taaksepäin (r. 18). Sillä hetkellä, kun Risto poimii mustikan ja vie sen suuhun, pappa kääntyy ja alkaa kävellä pois päin (r. 18). Vaikka Risto ei sano mitään koko katkelman aikana, osallistujat toimivat sujuvasti yhteisymmärryksessä: osallistujien kehollinen toiminta sopii saumattomasti yhteen niin ajallisesti kuin tilan käytön suhteen ja saa merkityksen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (ks. esim. Haddington, Mondada & Nevile 2013). Se, että pappa lähtee pois mustikka-apajan luota, kun Risto alkaa poimia, eikä kukaan varsinaisesti tarkastele tai arvioi mustikka-apajaa, osoittaa papan ohjaavan Ristoa *katopas tuosa* -vuoroilla muuhun toimintaan kuin konkreettiseen katsomiseen. Toisin sanoen pappa osoittaa toiminnallaan käsittelevänsä odotuksenmukaisena seuraavana toimintona sitä, että Risto alkaa poimia mustikoita.

Toimintaa ylläpitävät *kato*-vuorot edellyttävät siis, että vastaanottaja tekee jotain muuta kuin vain katsoo. Esimerkissä 3 *kato*-vuorolla ohjataan haistelemaan sientä, esimerkissä 4 poimimaan marjoja. *Kato*-vuoroilla, joilla ohjataan tekemään jotain konkreettista, vastaanottajalta pyydetään siis enemmän vaivannäköä kuin muuntyyppisillä *kato*-vuoroilla. Siksi ei olekaan yllättävää, että juuri näissä vuoroissa imperatiivimuotoon yhdistyy liitepartikkeli *-pA* tai *-pAs* yli puolessa tapauksista (ks. liitettä 1). Liitepartikkeli *-pA* tekee imperatiivista sävyllään ehdottavan, ja se jättää jossain määrin vastaanottajan valittavaksi, toteuttaako kehotus tai pyyntö vai ei; *-pAs* puolestaan merkitsee epäsymmetrisessä vuorovaikutustilanteessa (aikuinen–lapsi, ohjaaja–ohjattava) kehotuksen sellaiseksi, että sen voi toteuttaa ongelmitta (Carlson 1993: 90; VISK § 835). On myös havaittu, että *-pAs* liittyy imperatiivimuotoon tyyppillisesti silloin, kun kyse on siirtymästä edeltävästä toiminnasta seuraavaan (Stevanovic 2017). Tekemään ohjaavissa *katopa*-vuoroissa puhuja siis vähentää liitepartikkelilla vastaanottajan velvoitetta toimia kehotuksen mukaan. *Katopas*-vuoroissa puhuja puolestaan muotoilee kehotuksen ongelmattommaksi ja siten esittää siirtymän vastaanottajalle aiheuttaman vaivannäön vähäisenä.

Huomionarvoista toimintaa ylläpitävissä ja tekemään ohjaavissa *kato*-vuoroissa on se, että tekemisen kohdetta tai tekemistä ei yleensä nimetä. Esimerkissä 3 puhuja ohjaa *kato*-vuorolla vastaanottajaa haistamaan ja arvioimaan sientä mutta ei nimeä sientä eikä puhu haistamisesta tai arvioinnista. Esimerkissä 4 puhuja puolestaan ohjaa *kato*-vuorolla vastaanottajaa poimimaan mustikoita mutta ei nimeä mustikoita eikä puhu

poimimisesta. Aineistossamme on tästä kuitenkin joitakin poikkeuksia eli sellaisia *kato*-vuoroja, joissa tekemisen kohteeseen viitataan jollain sanalla. Poikkeaville vuoroille voi löytää kaksi eri syytä. Ensinnäkin tällaisissa vuoroissa puhuja nimeää jonkin ominaisuuden tekemisen kohteesta, jolloin hän voi nimetä myös itse kohteen; esimerkiksi vuorot *katopa tuos on iso ja katopas Risto tääl on paljo mustikoita* (HANSO6) sisältävät mustikoiden kokoa tai määrää koskevan luonnehdinnan. Vuorot siis implikoivat, että tekemisen kohteena olevat mustikat tai maastonkohdat ovat erityisen hyviä mustikanpoimintaa varten. Toiseksi puhuja voi nimetä tekemisen kohteen myös sellaisissa vuoroissa, jotka esitetään kesken jonkin muun toiminnan kuin sen, mihin *kato*-vuorolla ohjataan. Esimerkiksi tilanteessa, jossa äiti ja Risto siirtyvät metsässä paikasta toiseen, äiti sanoo *täsä matkallaki on kuule Risto tääläki on mustikoita kato(pa)* (HANSO6). Vuoron muotoilussa *täsä matkallaki* paljastaa äidin orientoituvan siihen, että meneillään oleva toiminta on matkantekoa eikä marjanpoimintaa.

Tässä alaluvussa olemme esitelleet *kato*-vuoron, jossa *kato* toimii verbin imperatiivimuotona ja joka ohjaa vastaanottajaa tekemään jotain meneillään olevan toiminnan kannalta relevanttia, esimerkiksi poimimaan marjan. Tyypillisesti tällaiset *kato*-vuorot esitetään kohteen läheisyydessä tai siten, että tekemisen kohde tuodaan lähelle vastaanottajaa. Muina resursseina käytetään osoittavaa elettä sekä kielellistä paikannilmausta, esimerkiksi *tuossa*. Tilan, liikkeen, kehon ja kielen avulla puhuja ilmaisee, mihin vastaanottajan tulee kohdistaa toimintansa. Se, mihin toimintoon vastaanottajaa ohjataan, on sen sijaan jo selvää meneillään olevan toiminnan perusteella. Tämän vuoksi toiminnan kohdetta tai itse toimintaa (sieni ja haistaminen [esim. 3], mustikat ja poimiminen [esim. 4]) ei yleensä mainita nimeltä. Tällaisia *kato*-vuoroja seuraa tyypillisesti se, että vastaanottaja jatkaa meneillään olevaa toimintaa tai osallistuu siihen jollain relevantilla tavalla. Toisin sanoen nämä *kato*-vuorot ovat keino pitää yllä meneillään olevaa toimintaa ja tehdä samalla näkyväksi toiminnan jatkumisen edellyttämä muutos tai siirtymä, joka voi koskea esimerkiksi toiminnan osallistumiskehikkoa tai kehollista siirtymistä fyysisestä paikasta toiseen.

4.3 *Kato* päivittelevässä vuorossa

Seuraavaksi tarkastelemme vuoroja, joissa *kato* ilmaisee jonkinlaista päivittelyä tai ihmettelyä. Tällaisissa vuoroissa esiintyvä partikkelimainen *kato* rinnastuu *katsoa*-verbistä kehittyneeseen huudahduspartikkeliin *kas* (ks. Hakulinen & Seppänen 1992: 527; KS s.v. *kas*). Aineistossamme esiintyy vain 5 tällaista *kato*-vuoroa, mutta niiden perusteella näyttää siltä, että päivittelevä *kato*-vuoro on responsi johonkin edellä tapahtuneeseen. Tällöin *kato* voi muodostaa päivittelyvuoron yksin tai sitä voi seurata jonkinlainen selitys, kuten tapahtuu vuorossa *kato. jotain kävi* (HANSO5), jossa puhuja päivittelee vavan nytkähdystä kalastuskontekstissa ja ilmaisee päivittelynsä kohteen.

Esimerkissä 5 *kato*-muotoa käytetään päivittelyyn sienikurssilla, jossa osallistujat liikkuvat maastossa, keräävät sieniä ja tekevät erilaisia huomioita saaliistaan muun muassa tunnistamis- ja arvioimistarkoituksessa. Osallistujista Päivi, Piia ja Paula kävelevät peräkkäin polkua pitkin; Sini lähestyy polkua metsämaastosta oikealta (kuva 5a).

(5) HANS07 Sieniretki (00:08:20)

01 (3.3) ((kauempaa kuuluu muiden sienikurssilaisten huutelua))

sin >>kävelee metsämaastossa kohti polkua-->
 päi >>kävelee polkua eteenpäin jonossa ensimmäisenä-->
 pii >>kävelee polkua eteenpäin jonossa toisena-->
 pau >>kävelee polkua eteenpäin jonossa kolmantena-->

02 SIN: †he*:i::.%# *(@tä^{ssä}.@) *i-%^{ssä} \$äh^h,#
 -->*askel taakse*kyykistyy---*ojentaa käden ja tarttuu sieneen-->

päi -->%pysähtyy, katsoo Siniin%katsoo kädessään olevaa sientä-->

pii -->%kääntää pään Sinin suuntaan^{ssä}((ei näy enää videokuvassa))-->

pau \$kääntää pään Sinin suuntaan-->

kuva #5a #5b

03 (0.7)

04 PII: †minkä sä löysit.^{ssä}
 -->%katsoo Päiviin päin-->

05 (.)

06 PAU: †no ni[i.%†kato.]^{ssä}
 pii -->%((ei näy enää videokuvassa))-->>
 sin -->*nostaa sienen-->
 päi -->%((ei näy enää videokuvassa))-->>

07 P?: [(-----)]-

08 PAU: onko *haaparusku.
 sin -->*tarkastelee sientä kädessään-->

09 (0.7)

10 P?: (----)½
 pau -->½pysähtyy polulle-->>

11 SIN: eikö *ookki. tässon tommoset [*renkaat.]
 sin -->*nostaa katseen Paulaan--*laskee katseen ja nousee pystyyn-->>

12 P?: [(--)] [(--)]

13 PAU: [†nii.]

Metsämaastossa liikkuva Sini tekee monin keinoin näkyväksi muille osallistujille, että hän havaitsee ja valmistautuu poimimaan sienen (r. 2): hän tuottaa huomionkohdistimen *hei* ottaessaan yhtäkkiä askeleen taaksepäin, deiktisen ilmauksen *tässä* kyykistyessään ja lopuksi äänekkään ähkäisyn *i- ähh* ojentaessaan kättään kohti sientä. Kaikki muut osallistajat reagoivat hänen toimintaansa: heti huomionkohdistimen jälkeen Päivi pysähtyy polulla, kääntyy ja katsoo Siniin päin (kuva 5a), Piia kääntää päänsä Sinin suuntaan *tässä*-sanana aikana ja Paula puolestaan ähkäisyn aikana (kuva 5b). Sini tarttuu kädellään sieneen ja osoittaa näin kehollisella toiminnallaan, että aikoo poimia sen. Tässä vaiheessa vuorovaikutus jakautuu kuitenkin kahteen rinnakkaiseen toimintalinjaan: Jonossa ensimmäisenä kävelevän Päivin kääntyessä tulee perässä kävelevän Piian näköpiiriin sieni, jota Päivi pitelee oikeassa kädessään (ks. Päivin käden asentoa kuvassa 5a). Kysymyksellä *minkä sä löysit* (r. 4) Piia aloittaa Päivin sienien tunnistusta koskevan jakson, jonka he rakentavat kahdestaan (r. 4–12). Paulan huomio sen sijaan pysyy Sinin toiminnassa ja tämän löytämässä sienessä.

Sinin pitäessä edelleen kiinni maassa olevasta sienestä Paula osoittaa partikkeliketjulla *no nii* (r. 6) Sinin toiminnan asianmukaiseksi siirtymäksi etsimisestä löytämiseen ja poimimiseen (ks. Raevaara 1989: 149; Sorjonen & Raevaara 2006: 62; VISK § 859). Samaisessa vuorossa partikkeliketjua seuraa *kato*, ja Paula ajoittaa sen hetkeen, jolloin kyykyssä oleva Sini alkaa nostaa sientä maasta (r. 6). Tässä tilanteessa *kato* ei ohjaa muiden osallistujien katsetta tai huomiota Sinin löytöön – Sinihän poimii jo sientä, ja Päivi ja Piia ovat jo katseellaan osoittaneet, että he huomasivat Sinin löytävän jotain (r. 2). Sen sijaan prosodisesti korkealta alkava ja loppua kohti laskeva, yhtenä vuoron rakenneyksikkönä tuotettu *kato* ilmaisee puhujan päivittelevän löytöä. Vaikka *kato*-päivittely on pohjimmiltaan monitulkintainen eikä sellaisenaan ilmaise myönteistä tai kielteistä kantaa (ks. Hakulinen & Sorjonen 2012 päivittelevistä *voi että*-responseista), sen voi tässä kontekstissa kuulla myönteisenä kannanottona onnistuneeseen sienien löytämiseen ja poimimiseen. Paula ei jää odottamaan muilta osallistujilta responsseja *kato*-vuorolle vaan jatkaa heti perään tunnistamisjaksoa ehdotuksella *onko haaparousku* (r. 8). Sini ei tässä vaiheessa reagoi kielellisesti eikä edes käännä katsetta Paulaan päin vaan nostaa sienet ja aloittaa lähemmän tarkastelun. Tarkastelun päätteeksi Sini osoittaa olevansa samaa mieltä Paulan kanssa (r. 11).

Esimerkissä 5 puhuja käyttää kielellistä resurssia, *kato*-ilmausta, kontekstissa, jossa vastaanottaja on saattanut sekä toimintansa että toimintansa kohteen eli löytämänsä sienet muiden huomion kohteeksi mutta jossa niiden tarkka arviointi ei ole vielä mahdollista osallistujien välisen etäisyyden vuoksi. Tilanteessa *kato* toimii päivittelyn keinona eli osoittaa puhujan pitävän vastaanottajan toimintaa ja sen kohdetta kommentoinnin arvoisena riippumatta siitä, onko kohde lopulta syötävä sieni vai ei.

4.4 *Kato* selittävässä vuorossa

Tässä alaluvussa tarkastelemme *kato*-muodon käyttöä huomionkohdistimena selittävässä vuorossa. Tällaista käyttöä on analysoitu jo aiemmin, kun on kuvattu *kato*-muodon kieliopillistumista verbistä partikkeliksi (Hakulinen & Seppänen 1992): Kieliopillistumiskehityksen alussa imperatiivimuotoinen yksikön 2. persoonan verbi

kat(s)o ohjaa vastaanottajaa havaitsemaan näköaistin avulla jotain konkreettista ympäristössä eli käyttö määräytyy *kat(s)o*-ilmauksen kieliopillisen rakenteen ja leksikaalisen merkityksen mukaan. Myöhemmässä vaiheessa rinnalle kehittyä uudenlainen käyttö eli puhuja ohjaa vastaanottajaa tulemaan tietoisiksi jostain seikasta tarjoamalla selityksen (mas. 547). Aineistostamme löytyy myös näitä jälkimmäisiä *kato*-vuoroja, ja tyyppillisesti ne liittyvät toimintajaksoihin, joissa osallistujat ohjaavat toisiaan toimimaan tietyllä tavalla. Näissä jaksoissa *kato* kohdistaa vastaanottajan huomion perässä seuraavaan puheeseen, joka selittää puhujan aiempaa direktiivistä vuoroa (ks. myös Raevaara 2017: 397).

Esimerkissä 6 *kato* toimii selittävänä lausumapartikkelina, joka yhdistää *kato*-vuoron puhujan jo aikaisemmin esittämään direktiiviin. Esimerkissä Risto on äidin, mummun ja papan kanssa marjametsässä. Juuri ennen esimerkin alkua Risto on nyhtäissyt kokonaisen mustikanvarvun maasta, ja esimerkissä äiti, joka kuvaa tilannetta videokameralla, ohjaa Ristoa poimimaan pelkästään marjat.

(6) HANSO6 Mustikassa (00:02:17)

01 ÄIT: Risto, (.) .hhhh †ota se pelkkä mustikka siitä.

ris >>pitelee varpua oikeassa kädessään-->>

02 (2.2)*(1.6)

ris *nyppäisee marjan varvusta vasemmalla kädellään-->

03 ÄIT: elä ota sitä varpua.

ris -->*pudottaa marjan ämpäriin-->

04 (0.9)*(0.2)

ris -->*nyppäisee marjan varvusta-->

05 ÄIT: ota# se, (.) †vaa se sinine osa.

kuva #6a

06 (1.0)*(0.3)

ris -->*pudottaa marjan ämpäriin-->

07 ÄIT: †ja sinne ämpäriin tiputat.

08 (0.2)*(.)

ris -->*nyppäisee marjan varvusta-->>

09 ÄIT: †just nii.

((Poistettu 22 sekuntia, joiden aikana Risto nyppii marjoja varvusta ja pudottaa ämpäriin.))

10 *(1.5)*(1.6)

ris >>pitelee varpua oikeassa kädessään-->>

ris *katsoo maastoon*katsoo ämpäriin-->>

11 ÄIT: #kato jätät sen [vihriän osan sinne kasvamaan.]

12 PAP: [(-) Ri:sto tule tänne.]

kuva #6b

Äiti esittää kolme erilaista imperatiivimuotoista direktiiviä: *ota se pelkkä mustikka siitä* (r. 1), *elä ota sitä varpua* (r. 3) ja *ota se vaan se sinine osa* (r. 5). Direktiiveistä ensimmäinen ohjaa Riston senhetkistä toimintaa, niin että hän alkaa nyppiä marjoja varvusta ja pudottaa niitä ämpäriin yksitellen (oikea käsi pitelee varpua ja vasen käsi nyppii marjoja; kuva 6a). Kaksi jälkimmäistä direktiiviä merkitsevät kuitenkin ongelmalliseksi hänen toiminnassaan sen, että hän on nyhtäissyt varvun irti maasta. Jälkimmäisillä direktiiveillä äiti antaa siis ymmärtää, ettei mustikanpoimija poimi koko varpua, ja ne toimivat neuvoina seuraavaa mustikanvarpua varten ja jatkoa varten yleensäkin (ks. Rauniomaa ym. 2018). Vaikka Risto on nähtävästi nyppinyt kaikki marjat varvusta ja pudottanut ne ämpäriin, hän pitelee yhä varpua kädessään ja katsoo ensin maastoon ja sitten ämpäriin (oikea käsi pitelee varpua ja vasen käsi tukee ämpäriä pohjasta; r. 10–12, kuva 6b). Vaikuttaa siis siltä, että hän on jossain määrin epätietoinen, miten kädessä olevan varvun kanssa tulisi toimia. Tässä vaiheessa äiti neuvookin häntä *kato*-alkuisella indikatiivimuotoisella vuorolla *kato jätät sen vihriän osan sinne kasvamaan* (r. 11), jossa hän ei enää käytä ilmausta *se varpu* vaan korvaa sen ilmauksella *se vihriä osa* (vrt. r. 3). Toisin sanoen äiti orientoituu vuoron muotoilussa siihen, että Risto ei välttämättä tiedä, mitä sana *varpu* tarkoittaa. Vuorollaan äiti ei ohjaa Ristoa katsomaan mitään vaan merkitsee vuoronalkuisella *kato*-partikkelilla vuoron selitykseksi aiemmille direktiiveille (ks. myös Raevaara 2017: 397). Indikatiivimuodon käytöllä hän osoittaa lisäksi, että Risto ei ole toiminut täysin aiempien direktiivien mukaan (ks. Etelämäki & Couper-Kuhlen 2017).

Kuten esimerkki 6 osoittaa, huomion kohdistavia ja selittäviä *kato*-vuoroja käytetään toimintajaksoissa, joissa puhuja pyrkii ohjaamaan vastaanottajan toimintaa direktiivistä ilmausta käyttämällä muttei saa tältä responsia ainakaan heti. Toisin sanoen vastaanottajalla on ollut mahdollisuus toimia direktiivin mukaisesti, mutta hän ei ole noudattanut sitä täysin. Niinpä puhuja esittää seuraavaksi *kato*-vuoron, jolla hän tar-

joaa vastaanottajalle selityksen, miten direktiiviä noudatetaan (esim. 6) tai miksi sitä tulee noudattaa (kontekstissa, jossa lapsi huitoo risulla, äiti ensin kieltää tätä *ei saa* ja sen jälkeen selittää direktiiviään: *kato sua ossuu silimään* [HANSO6]). Tällaisissa direktiivisissä toimintajaksoissa osallistujat eivät tulkitse *kato*-vuoroa huomointivuoroksi vaan huomion kohdistavaksi ja direktiiviä selittäväksi vuoroksi.

5 *Kato* multimodaalisen vuorovaikutuksen resurssina

Olemme tarkastelleet *katsoa*-aistihavaintoverbin puhekielistä imperatiivimuotoa *kato* ja selvittäneet, minkälaisia vuorovaikutustehtäviä *kato*-vuoroilla on luontoilu-konteksteissa. Olemme osoittaneet, että luontoilijat käyttävät *kato*-vuoroja neljässä eri tehtävässä eli niiden avulla he 1) ohjaavat vastaanottajaa kirjaimellisesti katsomaan jotain, 2) ohjaavat vastaanottajaa tekemään jotain meneillään olevan toiminnan kannalta relevanttia, 3) päivittelevät sekä 4) kohdistavat vastaanottajan huomion ja tarjoavat selityksen. Luontoiluaineistossamme osallistujat liikkuvat tilassa, käsittelevät objekteja ja ohjaavat toisiaan ottamaan haltuun luontoilutoiminnalle ominaisia kehollisia käytänteitä, esimerkiksi poimimaan kaikki käden ulottuvilla olevat marjat samalla kertaa (ks. Keisanen, Rauniomaa & Siitonen 2017). Toiminta rakentuu siis pitkälti kehollisuuden, tilan ja liikkeen ehdoilla, ja tämä näkyy myös multimodaalisten toimintojen muotoilussa ja tulkinnassa. Aineistomme luonteen vuoksi *kato*-vuorot toimivat suurimmaksi osaksi direktiivisissä tehtävissä, eli niiden avulla osallistujat ohjaavat toisiaan katsomaan tai tekemään jotain muuta relevanttia. Sen sijaan staattisemmissä keskusteluaineistoissa, joissa pysytään paikallaan yhdessä tilassa ja toiminta on pääasiassa puhetta, *kato* toimii nimenomaan huomion kohdistavana selittävänä konnektiivina (Hakulinen & Seppänen 1992).

Taulukko 2.
Luontoilun *kato*-vuorot

<i>Kato</i> -vuoron tehtävä	Vuoronmuotoilu	Toimintakonteksti
Ohjaa katsomaan (esim. 1 ja 2)	<i>kato</i> predikaattiverbinä, nimeää katsottavan kohteen, kehot etäällä huomion kohteesta	aloittaa uuden toiminnan
Ohjaa tekemään (esim. 3 ja 4)	<i>kato</i> predikaattiverbinä, ei nimeä tekemisen kohdetta, kehot lähellä tekemisen kohdetta	ylläpitää toimintaa
Päivittelee (esim. 5)	<i>kato</i> -partikkeli omana vuoron rakenneysikkönä	toimii responsina
Kohdistaa huomion ja tarjoaa selityksen (esim. 6)	<i>kato</i> -partikkeli lausumia yhdistävänä konnektiivina	seuraa usein direktiiviä, joka ei ole saanut aikaan toivottua tekemistä

Neljässä eri tehtävässä toimivat luontoilun *kato*-vuorot poikkeavat toisistaan monessa suhteessa (ks. taulukkoa 2). Vuoroissa, joilla ohjataan katsomaan tai teke-

mään muuta konkreettista, *kato* on predikaattiverbi, joka imperatiivimuotoisena rakentaa osaltaan direktiivistä toimintoa (esim. Sorjonen, Raevaara & Couper-Kuhlen 2017). Päivittelevä *kato* taas on partikkeli, ja se voi esiintyä omana vuoron rakenneyksikkönään tai yhdistyneenä pitempään lausumaan (ks. myös SSA s.v. *kas*). Myös huomion kohdistava, selitystä projisoiva *kato* on partikkeli, ja osallistujat käyttävät sitä lausumia yhdistävänä konnektiivina (ks. Hakulinen & Seppänen 1992). Tyypillisesti tällainen *kato* seuraa direktiiviä, joka ei ole saanut aikaan toivottua tekemistä, ja projisoi selitystä sille, miksi vastaanottajan tulisi toimia direktiivissä mainitulla tavalla (ks. myös Raevaara 2011, 2017). Aineistomme frekventeimmät *kato*-vuorot eli ne direktiivit, joilla ohjataan katsomaan tai tekemään jotain konkreettista, eroavat toisistaan kielellisen ja kehollisen muotoilun sekä direktiivin sekventiaalisen aseman suhteen. Tyypillisesti katsomaan ohjaavissa eli *kato*-huomiointivuoroissa puhuja nimeää huomion kohteen (*kato muulahaitpetä*, esim. 1, r. 11) ja osoittaa kohdetta siten, että hänen kehonsa on jonkin matkan päässä kohteesta. Myös huomiointia seuraavan kuvailun tai arvioinnin aikana osallistujien kehot pysyvät etäällä kohteesta. Tällaiset *kato*-huomiointivuorot aloittavat uuden toimintajakson, ja ne voivat keskeyttää meneillään olevan toiminnan, koska usein luonnossa liikkuja esittää huomiointivuoron sillä hetkellä, kun huomion kohde ilmaantuu hänen näköpiiriinsä. *Kato*-vuoroissa, joilla ohjataan tekemään jotain konkreettista, taas tekemisen kohdetta tai tekemistä ei tavallisesti mainita vaan niitä käsitellään yhteisesti jaettuina meneillään olevan toiminnan perusteella. Toisin sanoen marjastettaessa vuoro *katopas tuosa* (esim. 4, r. 11, 13, 17) ohjaa vastaanottajaa poimimaan mustikan kyseisestä paikasta. Tekemisen kohde merkitään kuitenkin kehollisesti, eli puhuja asettuu tekemisen kohteen viereen ja osoittaa sitä läheltä tai tuo sen lähelle vastaanottajaa. Tällaisilla *kato*-vuoroilla puhujat pitävät yllä meneillään olevaa toimintaa ja tekevät näkyväksi jonkin muutoksen tai siirtymän, jota käsitellään toiminnan jatkumisen kannalta tarpeellisena. Kyse voi olla esimerkiksi fyysisestä siirtymisestä tyhjäksi poimitusta mustikkavarvikon kohdasta uuteen kohtaan varvikkoa.

Tarkastelemamme *kato*-esimerkit osoittavat, että vuorovaikutuksen erilaiset resurssit ovat tiiviisti liitoksissa toisiinsa ja että osallistujien kehollinen toiminta, liike paikasta toiseen sekä tila ja materiaaliset objektit luovat osaltaan puitteet sille, miten vuorovaikutus voi rakentua. Sosiaaliset toiminnot ja toimintajaksot ovat läpeensä multimodaalisia – jopa siinä määrin, että vierusparin etu- ja jälkijäsenen voidaan muotoilla eri resursseja käyttäen (ks. Rauniomaa & Keisanen 2012; ks. myös Keevallik 2018; Couper-Kuhlen 2018). Esimerkiksi kielen, kehon, tilan ja ympäristön objektien avulla ilmaistu direktiivi (resursseina puhujan asettuminen tilassa, katseen suunta ja osoittava ele tiettyyn objektiin sekä kielellinen muotoilu *katopas tuosa*) voi saada responssikseen ei-kiellisen toiminnan, kun direktiivin vastaanottaja liikkuu mustikka-apajan viereen ja poimii marjan. Ilman videokuvaa analysoitavasta vuorovaikutustilanteesta tutkija ei voi nähdä, minkälaisen multimodaalisen responssin direktiivisen *kato*-vuoron vastaanottaja tuottaa ja minkälaisena direktiivinä tämä siten käsittelee kyseistä *kato*-vuoroa. Edelleen ilman videokuvaa tutkija ei voi nähdä, ettei päivittelyä ilmaisevan *kato*-vuoron esittäjä ohjaa ketään osallistujista katsomaan päivittelyn kohdetta. Vaikka tutkimuksemme lähtökohtana ovat toimineet kielelliset *kato*-vuorot ja vaikka puheella

on tärkeä asema yhteisymmärryksen ja yhteisen toiminnan synnyssä, aineistomme osoittaa, että sosiaalista vuorovaikutusta on välttämätöntä tarkastella samalla tavalla kuin osallistujat sitä rakentavat eli holistisesti. *Kato*-vuorot ovat oivallinen esimerkki siitä, miten sama kielellinen elementti toimii resurssina erilaisissa multimodaalisissa sosiaalisissa toiminnoissa.

Lähteet

- CARLSON, LAURI 1993: Dialogue games with Finnish clitics. – Susanna Shore & Maria Vilkuna (toim.), *SKY 1993. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1993* s. 73–96. Helsinki: Suomen kielitieteellinen yhdistys.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2018: Finding a place for body movement in grammar. – *Research on Language and Social Interaction* 51 s. 22–25. <https://doi.org/10.1080/08351813.2018.1413888>.
- DU BOIS, JOHN – SCHUETZE-COBURN, STEPHAN – CUMMING, SUSANNA – PAOLINO, DANAE 1993: An outline of discourse transcription. – Jane A. Edwards & Martin D. Lampert (toim.), *Talking data. Transcription and coding in discourse research* s. 45–87. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronomininistä* tämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1008. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2009: The Finnish demonstrative pronouns in light of interaction. – *Journal of Pragmatics* 41 s. 25–46. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2008.09.005>.
- ETELÄMÄKI, MARJA – COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2017: In the face of resistance. A Finnish practice for insisting on imperatively formatted directives. – Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Imperative turns at talk. The design of directives in action* s. 215–240. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slsi.30>.
- GOFFMAN, ERVING 1978: Response cries. – *Language* 54 s. 787–815. DOI: 10.2307/413235.
- GOODWIN, CHARLES – GOODWIN, MARJORIE H. 2012: Car talk. Integrating texts, bodies, and changing landscapes. – *Semiotica* 191 s. 257–286. <https://doi.org/10.1515/sem-2012-0063>.
- HAAKANA, MARKKU 2011: *Mitä ja muut avoimet korjausaloitteet*. – *Virittäjä* 115 s. 36–67.
- HADDINGTON, PENTTI – KÄÄNTÄ, LIISA (toim.) 2011: *Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HADDINGTON, PENTTI – MONDADA, LORENZA – NEVILE, MAURICE 2013: Being mobile. Interaction on the move. – Pentti Haddington, Lorenza Mondada & Maurice Nevile (toim.), *Interaction and mobility. Language and the body in motion* s. 3–61. Berlin: de Gruyter.
- HAKULINEN, AULI – KEEVALLIK ERIKSSON, LEELO – LINDSTRÖM, JAN 2003: *Kuule, kule, hördu* – projicerande praktiker i finska, estniska och svenska samtal. – Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander & Mats Thelander (toim.), *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson* s. 199–218. Uppsala: Uppsala universitet.
- HAKULINEN, AULI – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1992: Finnish *kato*. From verb to particle. – *Journal of Pragmatics* 18 s. 527–549. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90118-U](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90118-U).
- HAKULINEN, AULI – SORJONEN, MARJA-LEENA 2012: Being equivocal. Affective responses left unspecified. – Anssi Peräkylä & Marja-Leena Sorjonen (toim.), *Emotion in interaction* s. 147–173. New York: Oxford University Press.

- HARJUNPÄÄ, KATARIINA – MONDADA, LORENZA – SVINHUFVUD, KIMMO (tekeillä): Multimodaalinen litterointi keskusteluanalyyssissä. Artikkelikäsitkirjoitus.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1996: Ollako vai eikö olla – eksistentiaalilauseen subjektin kohtalonkysymys. – *Virittäjä* 100 s. 340–356.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – HUUMO, TUOMAS 2010: Mikä on subjekti? – *Virittäjä* 114 s. 165–195.
- HILMISDÓTTIR, HELGA – WIDE, CAMILLA 2000: *sko* – en mångfunktionell diskurspartikel i isländskt ungdomsspråk. – Ulla-Britt Kotsinas, Anna-Brita Stenström & Eli-Marie Drange (toim.), *Ungdom, språk og identitet. Rapport fra et netverksmøte* s. 101–121. København: Nordisk Ministerråd.
- HUUMO, TUOMAS 2006: Näkökulmia suomen kielen aistihavaintoverbeihin. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 52 s. 69–86.
- KARTTUNEN, MIIA 2018: No pittää kahtoo. *Puhujan tulevan toiminnan ilmausten kielioppia ja pragmatiikkaa*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 119. Joensuu: University of Eastern Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2711-8>.
- KEEVALLIK, LEELO 2003: *From interaction to grammar. Estonian finite verb forms in conversation*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 34. Uppsala: Uppsala universitet.
- 2018: What does embodied interaction tell us about grammar? – *Research on Language and Social Interaction* 51 s. 1–21. <https://doi.org/10.1080/08351813.2018.1413887>.
- KEISANEN, TIINA 2012: “Uh-oh, we were going there”. Environmentally occasioned noticings of trouble in in-car interaction. – *Semiotica* 191 s. 199–224. <https://doi.org/10.1515/sem-2012-0061>.
- KEISANEN, TIINA – RAUNIOMAA, MIRKA (tulossa): Classifying finds in foraging on the basis of (guided) sensory inspection. – *Gesprächsforschung*.
- KEISANEN, TIINA – RAUNIOMAA, MIRKA – SIITONEN, PAULIINA 2017: Transitions as sites of socialization in family interaction outdoors. – *Learning, Culture and Social Interaction* 14 s. 24–37. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2017.05.001>.
- KENDRICK, KOBIN H. 2019: Evidential vindication in next turn. Using the retrospective “see?” in conversation. – Laura J. Speed, Carolyn O’Meara, Lila San Roque & Asifa Majid (toim.), *Perception metaphors* s. 253–274. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/celcr.19.13ken>.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*: Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2017. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitetty julkaisu. Päivitetty 28.2.2017 (28.2.2019).
- LAURY, RITVA 1997: *Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. Studies in discourse and grammar 7. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- LEVINSON, STEPHEN C. 2013: Action formation and ascription. – Jack Sidnell & Tanya Stivers (toim.), *The handbook of conversation analysis* s. 103–130. Chichester: Wiley-Blackwell.
- MONDADA, LORENZA 2014a: *Conventions for multimodal transcription*. https://franzenistik.philhist.unibas.ch/fileadmin/user_upload/franzenistik/mondada_multimodal_conventions.pdf.
- 2014b: The local constitution of multimodal resources for social interaction. – *Journal of Pragmatics* 65 s. 137–156. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2014.04.004>.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- POMERANTZ, ANITA 1984: Agreeing and disagreeing with assessments. Some features of preferred/dispreferred turn shapes. – J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.), *Struc-*

- tures of social action. Studies in conversation analysis* s. 57–101. Cambridge: Cambridge University Press.
- RAEVAARA, LIISA 1989: *No – vuoronalkuinen partikkeli*. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 147–161. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2011: Accounts at convenience stores. Doing dispreference and small talk. – *Journal of Pragmatics* 43 s. 556–571. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.01.020>.
- 2017: Adjusting the design of directives to the activity environment. Imperatives in Finnish cooking club interaction. – Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Imperative turns at talk. The design of directives in action* s. 381–410. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slsi.30>.
- RAUNIOMAA, MIRKA – KEISANEN, TIINA 2012: Two multimodal formats for responding to requests. – *Journal of Pragmatics* 44 s. 829–842. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2012.03.003>.
- RAUNIOMAA, MIRKA – LEHTONEN, ESKO – SUMMALA, HEIKKI 2018: Noticings with instructional implications in post-licence driver training. – *International Journal of Applied Linguistics* 2018 s. 1–21. <https://doi.org/10.1111/ijal.12199>.
- ROUHIKOSKI, ANU 2015: *Laita, laitatko vai laitat?* Kolmen direktiivirakenteen variaatio asiakaspalvelutilanteessa. – *Virittäjä* 119 s. 189–222.
- SACKS, HARVEY 1995: *Lectures on conversation. Volumes I & II*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 2007: *Sequence organization in interaction. A primer in conversation analysis I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Vuorovaikutus paperilla. – Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 18–31. Tampere: Vastapaino.
- SIDNELL, JACK 2007: ‘Look’-prefaced turns in first and second position. Launching, interceding and redirecting action. – *Discourse Studies* 9 s. 387–408. <https://www.jstor.org/stable/24049078>.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – HAKULINEN, AULI 2009: Alternative responses to assessments. – Jack Sidnell (toim.), *Conversation analysis. Comparative perspectives* s. 280–300. Cambridge: Cambridge University Press.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA 2006: Kuinka päästä alkuun? Asiointikeskustelun aloittamistavoista. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 48–85. Tietolipas 210. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA – COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2017: Imperative turns at talk. An introduction. – Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Imperative turns at talk. The design of directives in action* s. 1–24. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slsi.30>.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. 1 A–K*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992.
- STEVANOVIC, MELISA 2017: Managing compliance in violin instruction. The case of the Finnish clitic particles *-pA* and *-pAs* in imperatives and hortatives. – Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Imperative turns at talk. The design of directives in action* s. 357–380. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slsi.30>.
- STEVANOVIC, MELISA – LINDHOLM, CAMILLA (toim.) 2016: *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino.

- STREECK, JÜRGEN – GOODWIN, CHARLES – LEBARON, CURTIS (toim.) 2011: *Embodied interaction. Language and body in the material world*. New York: Cambridge University Press.
- SWEETSER, EVE 1990: *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge Studies in Linguistics 54. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOMASELLO, MICHAEL 1995: Joint attention as social cognition. – Chris Moore & Philip J. Dunham (toim.), *Joint attention. Its origins and role in development* s. 103–130. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoersio. <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7 (28.2.2019).

Liite 1.

Taulukko 3.

Katsoa-verbin morfologiset imperatiivimuodot aineistomme kato-vuoroissa.

Katsoa-verbin imperatiivimuoto	Huomiointivuorot	Tekemään ohjaavat vuorot	Huomion kohdistavat ja selittävät vuorot	Päivittelevät vuorot	Ei näy videokuvassa	Yhteensä
<i>kato</i>	91	28	26	4	6	155
<i>katopa</i>	20	24	1	0	0	45
<i>katopas</i>	4	15	0	0	0	19
<i>katohan</i>	1	0	0	0	2	3
<i>katos</i>	0	1	0	1	0	2
<i>katso</i>	2	0	0	0	0	2
<i>katsopas</i>	1	1	0	0	0	2
<i>katjou</i>	1	0	0	0	0	1
<i>katto</i>	1	0	0	0	0	1
<i>kattokaa</i>	11	1	0	0	0	12
<i>kattokaapa</i>	0	1	0	0	0	1
<i>katsokaa</i>	2	0	0	0	0	2
Yhteensä	134	71	27	5	8	245

Liite 2.

Käytetyt litterointimerkit (Seppänen 1997: 22–23).

.	laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio
↑	seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta
heti	(alleviivaus) painotus tai sävelkorkeuden nousu muualla kuin sanan lopussa
[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko: 0,2 sekuntia tai vähemmän
(o.4)	mikrotaukoa pitempi tauko; pituus ilmoitettu sekunnin kymmenesosan tarkkuudella
=	kaksi puhunnosta liittyä toisiinsa tauotta
> <	(sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso
< >	(ulospäin osoittavat nuolet) hidastettu jakso
e:i	(kaksoispisteet) äänteen venytys
° °	ympäristöä vaimeampaa puhetta
AHA	(kapiteelit) äänen voimistaminen
.hhh	sisäänhengitys; yksi h-kirjain vastaa 0,1 sekuntia
hhh	ulohengitys
.joo	(piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen
he he	nauria
s(h)ana	(suluissa oleva h sanan sisällä) nauraan lausuttu sana
ε ε	hymyillen tuotettu sana tai jakso
# #	nariseva ääni
@ @	äänen laadun muutos
kiva	(lihavointi) voimakkaasti äännetty klusiili
si-	(tavuviiva) sana jää kesken
(tai)	sulkeiden sisällä epäselvästi kuultu jakso
(-)	sana, josta ei ole saatu selvää
(--)	pitempi jakso, josta ei ole saatu selvää
(())	kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta

**"Kato. An insane amount of lingonberries.":
Kato as an interactional resource
in nature-related activities.**

The article examines actions that include one of the second-person imperative forms of the verb *katsoa* ('to look'), typically *kato* ('look, see'). Methodologically the study draws on conversation analysis, and the data include video recordings of activities in nature, such as berry picking, mushroom picking and trekking. The article analyses how participants design and interpret turns that include *kato* on the basis of ongoing activities and available resources, such as language, participants' bodies, movement, space and the material environment.

The article shows that turns including *kato* have at least four functions in social interaction. In the majority of the cases in the data, *kato* functions as a directive or is used in a directive context. These turns are used for directing the recipient either 1) to look at some object in the surrounds or 2) to do something relevant in terms of the ongoing activity. Apart from the use of *kato*, the turns differ in their design: In turns in which *kato* directs the recipient to look at something, the target is mentioned explicitly (e.g. *kato muulahaitpetä* 'look an anthill') and the participants remain at some distance from it. By contrast, in turns in which *kato* directs the recipient to do something, the target – or the intended action in general – is not mentioned, but the target is indicated by embodied means and the desired course of action is dealt with as shared by the participants on the basis of their ongoing activity (e.g. *katopas tuosa* 'look right there' is used to direct the recipient to pick a berry). The data also include turns in which *kato* functions 3) as a resource for general wondering or 4) as an explanatory connective and attention getter. The study approaches interaction holistically, having as its premise that the ongoing activity and the multimodal resources employed by the participants provide the framework for the formation and interpretation of social actions.

”Kato. Hulluna puolukoita.”: Kato vuorovaikutuksen resurssina luontoilussa

Artikkelissa tarkastellaan puhetoimintoja, joissa esiintyy jokin *katsoa*-verbin 2. persoonan imperatiivimuodoista, tyypillisesti *kato*. Tutkimusmenetelmänä käytetään keskusteluanalyysia, ja aineistona toimivat videoidut tilanteet luontoilutoiminnasta, kuten marjastuksesta, sienestyksestä ja retkeilystä. Artikkelissa analysoidaan, miten meneillään oleva toiminta ja sen resurssina kieli, osallistujien kehot, tila, liike ja materiaallinen ympäristö vaikuttavat *kato*-vuorojen muotoiluun ja tulkintaan.

Artikkelissa osoitetaan, että *kato*-vuoroilla on ainakin neljä eri tehtävää sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Valtaosa tutkimusaineiston *kato*-vuoroista toimii direktiivinä tai liittyy direktiiviin tilanteisiin, joissa puhuja ohjaa vastaanottajaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla. Direktiivisillä *kato*-vuoroilla puhuja ohjaa vastaanottajaa joko 1) katsomaan jotain objektia ympäristössä tai 2) tekemään jotain meneillään olevan toiminnan kannalta relevanttia. Tällaiset direktiiviset *kato*-vuorot eroavat toisistaan niin kielellisen kuin kehollisen muotoilun suhteen: *kato*-vuoroissa, joilla ohjataan vastaanottajaa katsomaan, huomion kohde nimetään (*kato muulahaitpetä*) ja siihen suuntaudutaan kehollisesti, mutta osallistujat jäävät hieman etäälle siitä. Sen sijaan sellaisissa *kato*-vuoroissa, joilla osallistujaa ohjataan tekemään jotain muuta kuin katsomaan, ei yleensä nimetä tekemisen kohdetta tai tekemistä ylipäätään vaan kohde merkitään kehollisesti ja tekemistä käsitellään yhteisesti jaettuna meneillään olevan aktiviteetin perusteella (*katopas tuosa* ohjaa poimimaan marjan). Tutkimusaineistossa on myös sellaisia *kato*-vuoroja, joissa *kato* toimii 3) päivittelyn keinona tai 4) huomion kohdistavana, selittävänä lausumapartikkelina. Tutkimuksessa vuorovaikutusta tarkastellaan holistisesti, eli meneillään oleva toiminta ja osallistujien käyttämät multimodaaliset resurssit luovat puitteet sille, miten toimintoja on mahdollista tuottaa ja tulkita.

Kirjoittajien yhteystiedot (addresses):
etunimi.sukunimi@oulu.fi

Pauliina Siitonen on tutkijatohtori, Mirka Rauniomaa yliopistonlehtori ja Tiina Keisainen professori kielten ja kirjallisuuden tutkimusyksikössä Oulun yliopistossa.